

ÖRÖKSÉG

2009. FEBRUÁR
XIII. ÉVFOLYAM
2. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET	2	ABLAK	
		A változás, mint kihívás /Rácz Jolán	16
NAPIRENDEN		MŰHELY	
Világörökségi állapotjelentések		36 új védett régészeti értékünk van	
– Belső-Erzsébetváros	3	/Nagy Levente	18
– Tokaji Történelmi Borvidék Kultúrtáj	4	Jelentés /Buzinkay Péter	21
FIGYELŐ		MUSTRA – Szent Gellért Gyógyfürdő	22
Bronzkincsek veszélyben /Szabó Gábor	6	MAGYAR TÜKÖR	
Visszakerült az elveszett váradi Biblia		Ádi bácsi öröksége /Várallyay Réka	23
/Berecz Ágnes	8	Nem is tudom... /Nagy Gábor	24
Eszterháza tervek és ütemezés /Nagy Zoltán	9	Gerevich Gárda VI. /Eri István	25
FÓRUM		Európai Uniós források erdélyi	
Kritikai megjegyzések		műemlékek felújítására /Szabó Bálint	26
/Granasztóiné Györffy Katalin	10	PRO MEMORIA	27
Gondolatok /Mezős Tamás	13		

Kempf úr öntudata

Gondolatok Európáról, a polgárság tiszteletéről és a hagyományokról

E számunk szerzői:

BERECZ ÁGNES *irodalomtörténész*
a Ráday Gyűjtemény vezetője
 BUZINKAY PÉTER dr., *művészettörténész,*
a KJB titkára
 ÉRI ISTVÁN *régész*
 GRANASZTÓINÉ
 GYÖRFFY KATALIN *művészettörténész*
 MEZŐS TAMÁS dr., *CSe építész,*
elnök, KÖH
 NAGY GÁBOR *építész, KÖH*
 NAGY LEVENTE dr., *régész, KÖH*
 NAGY ZOLTÁN *újságíró*
KÖH, Örökség
 RÁCZ JOLÁN *építész,*
KÖH, nemzetközi referens
 SZABÓ BÁLINT dr., *építész,*
Utilitas, Kolozsvár
 SZABÓ GÁBOR dr., *adjunktus*
ELTE BTK, Régészettudományi Intézet
 VÁRALLYAY RÉKA
művészettörténész, KÖH

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
 tájékoztatója – ISSN 1786-7894
 Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.
 Szerkesztőbizottság: Balázsik Tamás,
 Bálint Marianna, Bugár-Mészáros Károly,
 Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),
 dr. Durczy Zsuzsanna,
 Farbakyné Deklava Lilla, Hack Róbert,
 Nagy Gábor, Nagy Levente,
 Özvegy Györgyi, Róna Katalin,
 Turók Margit.
 Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
 Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,
 e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
 e-mail: dlelkes@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Stádium Nyomda Kft.
 Telefon: 455-5050

Egy utazás arra mindenképpen jó, hogy ne bízzuk el magunkat. Különösen nem, ha Európa gazdagabbik felére megyünk. Azt tudjuk, hogy tőlünk nyugatabbra, korunkkal együtt óvott, féltetten megőrzött állapotban él a történelem, falvak és városok felépített, kőbe faragott tanúságtétele arról, amit ma jelzős szer-

kezetben: európai szellemnek nevezünk. A Vogézek lábánál meghúzódó Colmarban például, ahol a belváros fachwerkes, régi házai között bolyongva egy-egy erkély alatt egyszerre az időtlen időt érzetem. Ebben a csodálatos városkában a megőrzött múlt a maga élő, lüktető jelenvalóságában arra csábít, hogy lessem, várjam a tanítványok gyűrűjében a sarok mögül kibukkanó Clairvauxi Bernát hajlott alakját, vagy az alkonyati fényben fürdő templom oldalában égre függesztett tekintettel imádkozó Abelard-t. Háborúk itt is voltak, a rendszerek itt is változtak, de ahol megmaradtak, a hagyományokat őrző épületek a jövőnek az európai szellem évezredes üzenetét tükrözve maradtak meg. Nem alakították át a házakat, amikor jöttek az új lakók, nem tettek rájuk oda nem illő „hármass ablakot“. Maradt minden a régiiben. Mert olyanra építették régi korok arányokat és stílusokat jól ismerő építői. Az emberek önnön méltóságukat őrzik a több évszázados épületekben.

A múltnak ezt a póz nélküli tiszteletét éreztem Freiburgban is. A legfeljebb aranyban ragyogó, Habsburg-barokkhoz szokott magyar szemünk nehezen tud betelni a gótika lenyűgöző távlataival. A magasba szökkenő támpillérek fölötti, háromnegyed évezredes, könnyed kereszt- és hálóboltozatok alatt kényelmesen elférne egy átlagos méretű magyar templom. A trecento vagy a quattrocento korszakának művészeti ihletében fogant 13., 14. századi madonnái – arcukon Isten iránti édességgel és alázattal – valami nagyon is földi áhítattal köszönnék át a mának. A templom tornyát, melyet a keresztény világ legszebb templomtornyaként tartanak számon, akkor építették, amikor IV. Béla meghalt, s mire befejezték, Nagy Lajos már tíz éve ül a trónon.

Mi maradt meg ott, és mi itt? Nálunk többnyire csak romok. Kultúránk, építészettünk Trianon tragikus és ostoba döntésének „eredményeként“ határainkon kívülre került tárgyi emlékei, Erdélyben reneszánsz kastélyaink, amelyek többségét saját történelmük építészeti bizonyítékai híján pusztulásra ítélték az új hódítók. Ezek a romok és műemlékvédelmünk által gondosan konzervált építészeti emlékeink utalnak hajdani gazdagságunkra. Nálunk nem csak az épületek pusztultak el. A polgárság sem fejlődhetett úgy, ahogyan Európában. Fájdalmasan hiányzik történelmünk folyamatából az értékeremtő *magyar polgárság*. A freiburgi domban szembesülhetünk a polgársággal természetes módon kialakuló polgári öntudat kőbe faragott példájával. Az egyik szöszék alatti szoborról van szó. Ez az építőmestert, bizonyos Kempf urat ábrázolja. Ő vezette 1561-ben a templom helyreállítási munkáit. Tudatában volt munkája jelentőségének, ezért önmagát is fontosnak vélte megörökíttetni. Polgár öntudat? Az. De ne feledjük az európai polgárság megerősödésének kora ez, a nagy európai rendszerváltás történelmi pillanatáé. S talán erre vigyáz a téren a négy császár szobra is az 1520 és 1532 között épült Kaufhaus falán is. Freiburgban a templom körüli teret irigylem igazán. A házakat. Azt a szemléletet, amely tisztelettel vette tudomásul az elődök hagyományteremtő művészetét. Amely nem akarta otrombán otthagyni a saját kora névjegyét az építészeti egységes történelmi környezetben. Pedig a Kaufhaus mellett két új ház is van a téren. Alig figyelünk föl rájuk. Tartózkodó, a többi ház arányaihoz illeszkedő, stílusokhoz igazodó, a környezetbe simuló homlokzatuk azt az építészeti alázatot tükrözi, amely mindenekelőtt valónak tekint az értékek, a hagyományok tiszteletét.

Akárcsak *Saint Blasien*ben is. Ebben a schwarzwaldi gyógyüdülő-városkában, ahol olyan elegánsan és tapintatosan van jelen a 21. század, hogy szinte észre sem vesszük, s ahol a hatalmas, klasszicista stílusú, hófehér, márványragyogású dóm egyik oldalkápolnájában elszoruló szívvvel fedezzük fel a kezét a szegények felé nyújtó Árpádházi Szent Erzsébetet, a politikai házasságok korán árvaságra jutott szomorú özvegyét, aki a penitenciások szürke ruháját magára öltve mérhetetlen magányban és szegénységben halt meg 1231-ben Marburg ferences kolostorában.

Nagy Zoltán

VILÁGÖRÖKSÉGI ÁLLAPOTJELENTÉSEK

Az UNESCO Világörökség Bizottsága 2008 júliusában a kanadai Québecben tartott 32. ülészakán tárgyalta az Andrásy úti világörökségi helyszín, s védőzónája, a Belső-Erzsébetváros kérdését. Felkérte Magyarországot, mint Részes Allamot, hogy tegyen részletes jelentést a terület városrendezési helyzetéről és az érvényben lévő megőrzési lépésekről. Ugyanakkor tárgyalás nélkül elfogadva a 2008 januári részletes jelentést a Szerencsen tervezett szalma-tűzelésű erőmű létesítéséről, megőrzési állapotjelentést kért Tokaj Történelmi Borvidék Kultúrtájáról. Mindkét jelentés batárideje ez év február elseje volt.

Belső-Erzsébetváros

A Belső-Erzsébetváros helyzetét elemző jelentés megállapítja, hogy a Bizottsági ülés óta műemlékileg értékes épületet teljesen nem bontottak el, bár vannak érvényes bontási engedéllyel rendelkező tulajdonosok. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a korábban már engedélyezett és kivitelezési fázisban lévő beruházások leálltak volna. Hozzáteszi, az új beépítések minőségével kapcsolatban az esetleg szükséges korrekciók, módosítások lehetősége erősen korlátozott. De nyilvánvaló, hogy a Világörökség Bizottság állásfoglalása nyomán a jövőben az építészeti-urbanisztikai tervtanácsok szerepe felerősödik.

Erzsébetváros Önkormányzata 2008 novemberében a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság ülésén kifejezésre juttatta, részt vállal az esetleges kompenzálásokhoz szükséges pénzügyi alap biztosításában, ha ehhez „anyag erejéhez mért arányban” az állam és a Fővárosi Önkormányzat is hozzájárul. A jelentés – részletezés nélkül – szükségesnek tartotta, megjegyezni, hogy a Fővárosi Főügyészség jelenleg nyomozást folytat az Erzsébetvárosi Önkormányzat ingatlan-eladási ügyeiben.

A kerület városrendezési és építési szabályzatának előkészítésekor – amelyben megállapodás alapján részt vett a Budapest Főváros Főépítészeti Irodája, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, s több érintett szakmai és civil szervezet is – figyelembe vették a főbb építészeti és városképi értékeket. Ugyanakkor a szabályozásnak az örökségi szempontokat figyelembe vevő lényegi részét – s érvénybe léptetését a Budapest Fővárosi Közgyűlésben elfogadása előtt – a kerület későbbi időre halasztotta. Az így érvénybe lépett Kerületi Városrendezési és Építési Szabályzatról szóló 20/2008. (IX. 19.) önkormányzati rendelet törvényességi felülvizsgálatát kérte több civil szervezet, a törvényességi felülvizsgálatot a KÖH szakvéleményével támogatja.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal korábbi kezdeményezési és konkrét javaslatai után a Fővárosi Közgyűlés élt törvényjavaslati jogával és jogszabályi változtatásokat javasolt a kormánynak. A jogszabály javaslat-csomag azoknak a problémáknak az orvoslására vonatkozik, amelyek gyökereikben gazdasági-pénzügyi jellegűek. A Fővárosi Polgármesteri Hivatal kezdeményezte a Kezelési Terv felülvizsgálatát és Kezelő Testület felállítását, valamint javaslatot tett a megvalósításhoz szükséges jogszabályi környezet rendezésére.

Megtörtént az egykori gettó falának helyzetfelmérése, elkészült az erre vonatkozó dokumentáció, s mindez szerepel a jelentés mellékletében. A tanulmány azonosította az egykori nyomvonalon még

meglévő szakaszokat. A teljes nyomvonal megjelölése az emlékeztetőül indokolt és méltó megvalósítása mielőbb megoldandó, napirenden szereplő feladat.

A jelentés szól a terület értékeit ismerő és megőrzését elősegítő civil szervezetek, személyek szerepéről és elkötelezettségéről, amely nagyban hozzájárul az örökségi értékek szélesebb társadalmi elismerésének növekedéséhez, az illetékes szakmai-igazgatási munka környezetének javításához, eredményességéhez.

S végül nem feledve és nem vitatva az örökségi értékek megőrzését illető kritikákat, a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy a területet érintő fejlesztések hatására és részben azok ellenében jelentős fellendülés tapasztalható a közösségi életnek keretet teremtő helyszínek kínálatában és vonzerejében.

*Dobány u. 36-
Nagydiófa u. 4
loggia
és lépcsőház*

*Fotó:
Hack Róbert*

Tokaji Történelmi Borvidék Kultúrtáj

A Szerencs területén megvalósítani tervezett szalmatüzelésű erőmű beruházása számos, részben az adott világörökségi helyszínen túlmutató problémát vetett fel. A nemzetközi viszonylatban is szokatlanul nagy teljesítményű szalmatüzelésű erőmű beruházását a közvetlenül, vagy közelről érintett önkormányzatok és lakosok támogatják. A befogadó város és kistérség véleménye szerint ugyanis az a további gazdasági fejlődés kiindulópontja lehet. Viszont a világörökségi terület több önkormányzata, a bor- és szőlőkultúra zavartalan fenntartásában érdekelt vállalkozások, számos társadalmi szervezet a beruházás mérete, az általa okozott közvetlen és közvetett környezetterhelés miatt a világörökségi értékek veszélyeztetőjét látják a beruházásban. A világörökségi kultúrtájon helyet kapott erőmű tervezett létesítése szembefordította a korábban lényegében egységes szemléletű önkormányzatokat és megosztotta a helyi társadalmat. Ennek a megosztottságnak a legkiválóbb jeleként, elsősorban a változtatás szükségességének nyomatékot adó jelzés szándékával 2008 év végén a világörökségi helyszín által érintett 27 település közül néhány kezdeményezte, illetve felvetette az „egyoldalú lemondás” lehetőségét a világörökségi címről. Elhatározásuk fenntartását abban az esetben látják indokoltnak, ha a helyszín kezelésére vonatkozó szabályozás (kezelési terv) belátható időn belül nem rendeződik, illetve nem válik teljesen egyértelművé az értékek megőrzéséből fakadó kötelezettségek és a fejlesztések lehetőségének egyidejű, összehangolt megoldása.

A Világörökség Bizottságnak 2008 januárjában adott magyar jelentés vállalásának értelmében

elkészült az a célzott komplex világörökségi hatástanulmány, amely három szempontból – károsanyag kibocsátás, forgalmi terhelés, vizuális hatás –, valamint a hatástanulmány által felszínre hozott további két szempontból – a közegészségügyi szempontok és a felszínborítások változása – vizsgálta a tervezett erőmű lehetséges hatásait. A tanulmány konklúziójában megvalósíthatósági feltételeket és ajánlásokat tett a szerencsi szalmatüzelésű erőművel kapcsolatban. Mindezek lényege: A szalmatermelés nem lehet kizárólagosan energetikai célú, ezért a gabonaszalmát a jelenlegi gabonatermő területeken – mint a gabonatermelés másra már nem használható melléktermékét – kell előállítani. A tényleges erőművi kapacitást az üzemeléshez szükséges mennyiségű gabonaszalmának a terület mezőgazdasági adottságaihoz és a szalma környezeti terhelés szempontjából racionális távolságban rendelkezésre álló mennyiségéhez kell igazítani. A szalma erőműbe szállítása a leginkább környezetkímélő módon, vasúton történjen. Ennek infrastrukturális feltételei az erőmű és a szalmagyűjtőhelyek esetében egyaránt adóttak. Amennyiben nem a vasúti beszállítás valósul meg, akkor a szalma közúti beszállítása a lehető legkisebb mértékben érintse a világörökségi területet, ezért az a világörökségi területeket elkerülve, délről és nyugatról történjen. A tervezett beruházás megfelelő tájba illesztése igazodjék az épített- és természeti környezet adottságaihoz; a zavaró látvány elkerülésére alkalmazott tájépítészeti megoldás a térségre jellemző honos és koros növényeket alkalmazzon. Az energiafű felhasználása kerülendő, tekintettel annak több ponton még tisztázatlan ökológiai ha-

Tokaj

Term.u. és köre

rajz.

Keleti Gusztáv

Özv. Fuchs

Györgyné műintézte – München

tására és lehetséges humán-egészségügyi kockázataira. Az energiafű részletes ökológiai, botanikai, palinológiai-allergológiai, vizsgálata elengedhetetlen. Esetleges más mezőgazdasági melléktermékek égetése külön vizsgálat eredményei alapján történhet. E feltételek figyelembevételével szerencsésebb megoldás lenne az erőmű-építés ütemezett megvalósítása, amely szerint az első ütemben az egyik erőművi blokk épülne csak meg. Működésének hatásait mintegy öt éven keresztül a beruházó és a világörökségi helyszín kezelésében érintett civil szervezetek közösen monitorozhatnák, s az így nyert tapasztalatok figyelembevételével születhet döntés az erőmű második ütemének mikénti megvalósításáról.

A hatástanulmány szól a Tokaji Történelmi Borvidék Kultúrtáj világörökségi helyszín fenntartható használatáról is. A helyszín kiemelkedő egyetemes értékeinek védelme és fenntartható fejlődése szorosan összefügg a helyi közösségek életminőségének javításával. Ennek érdekében számos olyan lépésre van szükség, mely egyszerre segíti elő a világörökségi értékek megőrzését, az életminőség javítását és a munkahelyteremtést. Ehhez a fejlesztési és támogatási politikák összehangolása és a helyi kohézió erősítése szükséges, helyi kezdeményezéseket is befogadó célzott programok révén.

A világörökségi (kultúrtáji) értékeket kamatoztató idegenforgalmi fejlesztések közé tartozik a kulturális turizmus és a kapcsolódó kistermelői hálózat megerősítése és továbbfejlesztése, a felhagyott szőlőterületek művelésbe vonása és a hagyományos szőlőművelés elterjesztése és fenntartása, a hagyományos tájfajták ismételt elterjesztése, a táji, tájképi értékek jobb érvényesülését szolgáló tájrehabilitáció (tájsebek rekultivációja); a légkábelek földbe helyezése a legnagyobb látványértékkel bíró területeken, a történetileg kialakult bányászatnak a kultúrtáj fenntartása szempontjából indokolt mértékű

fenntartása, a hagyományos kézműipar támogatása, a beavatkozást igénylő épített kulturális és természeti-táji értékek állagmegóvása, felújítása, az építészeti környezetnek a hagyományokra épülő továbbfejlesztése. A fentiek nyomán született meg a megőrzési állapotjelentés.

A jelentések kommunikációja óta eltelt egy hét azonban alapvetően cáfolta a várakozásokat. Míg Belső-Erzsébetvárosról minden várakozással ellentétben egyelőre alig esik szó, a tokaji jelentés különlegesen nagy vihart kavart. A jelentés még megyőződéssel arról beszélhetett, hogy az érdekelték között érdemi, konszenzuson nyugvó párbeszéd látszik körvonalazódni, ám a megjelenés másnapján máris méltatlan, s szűnni nem akaró támadások érték a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága által kiküldött elemzést. Pedig az igazi munka még csak ezután következik. A hatástanulmány megfogalmazta megállapítások, javaslatok, ajánlások lefordítása, alkalmazása a napi életre, a tovább egyeztetésekre a világörökségi értékek megóvása, a fenntartható fejlődés érdekében.

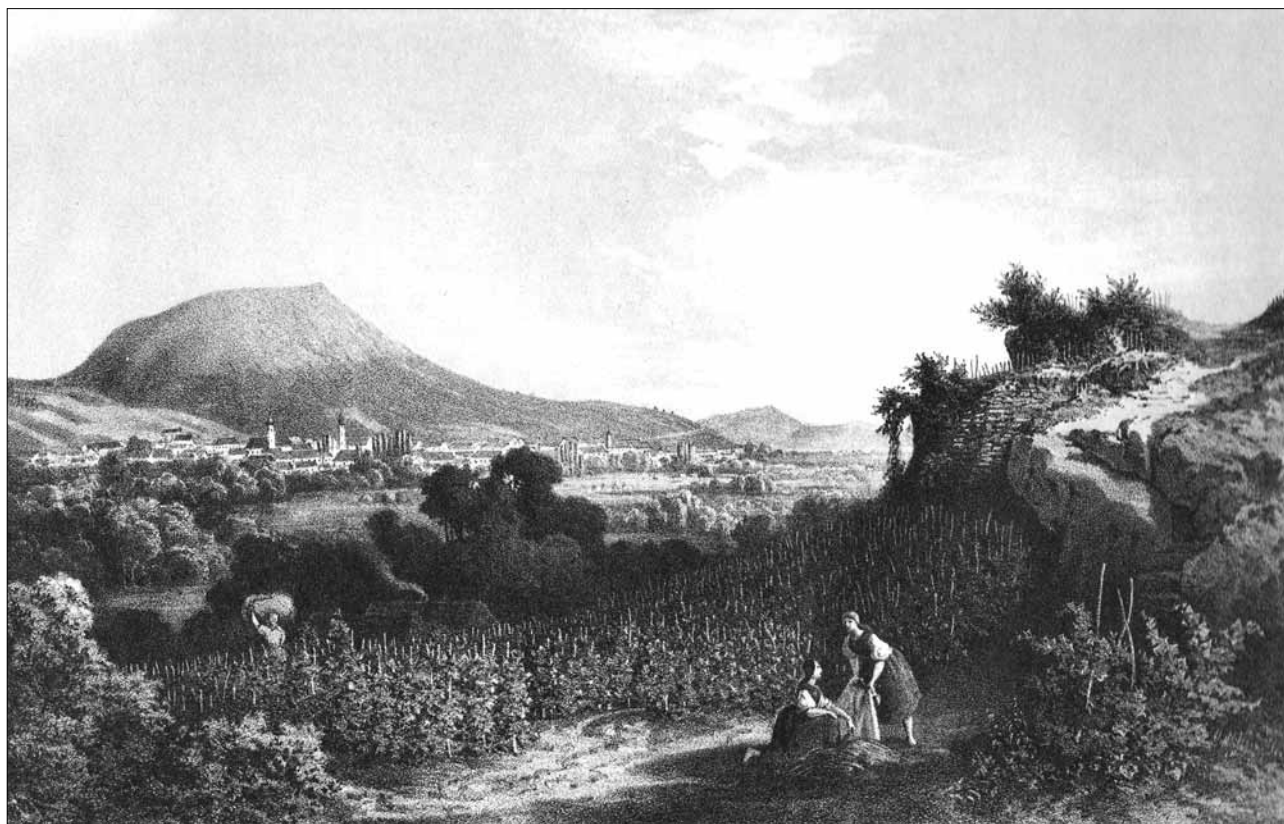
Ami pedig a jelentéseknek az UNESCO Világörökség Bizottsága általi elemzését, értékelését illeti, arra a Bizottság következő, 33-ik ülészakán (Sevilla, Spanyolország), 2009. június végén kerül sor. A Bizottság munkáját a Világörökség Központ és az ICOMOS (mint a Bizottságnak a kulturális örökség vonatkozásában az Egyezmény szerinti tanácsadó testülete) készíti elő. Ugyancsak a Világörökség Központ és az ICOMOS fogalmazza meg a döntéssel kapcsolatos határozati javaslatok tervezetét. Amennyiben az ülészak előtt még további érdemi előrehaladás-változás következne be bármelyik helyszín esetében, természetesen Magyarországnak van módja e kiegészítő információk utólagos eljuttatására is. ■

Szántó

Term.u. és köre
rajz.

Keleti Gusztáv

Özv. Fuchs
Györgyné műn-
tézete – München

Bronzkincsek veszélyben

Az európai bronzkor egyik legjellemzőbb régészeti jelenségét azok a változatos összetételű, sokszor kiemelkedő minőségű tárgyakat magukba foglaló bronzkincsek alkotják, amelyeket egykor föld alá, sziklabasadékok üregeibe, mocsarak mélyére, folyók és tavak vizébe, települések gödreibe rejtettek el. Elrejtésük okairól máig vitatkoznak a szakemberek. Vannak, akik úgy gondolják, hogy háborús cselekmények miatt rejtették el vagyontárgyaikat (például a kereskedők, fémművesek áru- és nyersanyagkészlete), mások szakrális cselekményekkel (áldozati, fogadalmi együttesek) magyarázzák földbekerülésüket.

SZABÓ GÁBOR

A Kárpát-medencén belül Magyarország területe különösen gazdag ilyen típusú bronzkori kincs-együttesekben. Sajnos azonban máig elenyésző azoknak a kincseknek a száma, melyet szakember tárt föl, pontosan dokumentálva a lelő körülményeket, lehetőségét teremtve így elrejtésük valós hátterének tisztázására.

Az **ÖRÖKSÉG** lapjain nemrégiben közölt rövid hír is egy, magyarországi bronzkincset és azok lelőhelyeit rendkívüli módon veszélyeztető, egyre aggasztóbb méreteket öltő jelenségre hívta föl a figyelmet.

Nyár végén a mátészalkai rendőrség egy igazoltatás során egy autó csomagtartójában egy 55 bronztárgyból álló leletegyüttesre bukkant. A tokos baltaikat, három széttört kardot, sarlókat, kést, díszített karperceket és bronzdedények töredékeit magában foglaló kincs a felső-tiszavidéki régióból származó késő bronzkori kincsegyüttesek jellegzetes vonásait hordozza. Már csak ezért is komikusnak hatott a sofőr magyarázata, amely szerint a bronztárgyakat Budapesten a IX. kerületben, egy lomtalanítás során, az utcán találta.

A kincseket a rendőrség lefoglalta, de azok pontos előkerülési helyére és valós származására nem derült fény.

A 90-es évek közepétől Magyarországon is mind nagyobb mértékben terjedt el a fémkereső műszerek használata. Ezeket kezdetben főleg külföldi „turisták” használták, akik magyar kísérőikkel a legkülönbözőbb magyarországi régészeti lelőhelyeken bukkantak fel. 1996-ban és 1997-ben például velem-szentvidi kirándulásaink alkalmával is találkoztunk olasz és osztrák turistákkal és magyar kísérőjükkal, akik a legendás hírt őskori erődített település területén zavartalanul kutattak a hegy kincsei után – professzionális fémkereső műszereikkel.

A külföldi fémkeresősök mellett gyorsan kialakult a fémkereső műszert birtoklók magyarországi tábora is. Manapság a műszerek magyarországi forgalmazóinak becslése szerint minimum négyezer ilyen eszköz lehet magánkézben Magyarország területén. Miután a műszerek használatát következtlenül szabályozták, s a lelőhelyek védelmét sem oldották meg, mára minden képzeletet felülmúl a fémkeresőjüket illegális módon régészeti leletek kiásására használók károkozása.

A fémkereső műszerrel rendelkező magánszemélyeket két csoportba oszthatjuk. Egy részük általában jó szándékú lokálpatrióta érdeklődő, vagy az éremgyűjtők köréhez tartozó, gyűjtőszennvedélytől hajtott amatőr régiségbúvár, esetleg második világháborús hadszínterek és roncsok kutatója, aki gyakran keresi a kapcsolatot a helyi múzeumokkal,

a Hadtörténeti Intézzel, vagy az Örökségvédelmi Hivatallal, és idővel nélkülözhetetlen segítőjévé is válhat a helyi örökségvédelmi szakembereknek és régészeknek helyismeretével, lelőhely- és leletbejelentéseivel.

Az elmúlt másfél évtizedben a gyűjtőszennvedélytől hajtott amatőrök mellett megjelentek hazánkban a professzionális felkészültségű, a fémkeresést elsődleges vagy másodlagos megélhetési forrásként használók rétege is. Ők ismereteink szerint két csoportra különülnek el. Többnyire két- négyfős, jól felszerelt csapatokban fosztogatják a régészeti lelőhelyeket. Általában lakóhelyük tágabb környezetében kutatnak, de az utóbbi időben mind gyakrabban fordul elő, hogy néhány szervezett csoport az egész országra kiterjeszti a tevékenységét. A Dunántúlról ismerünk példát arra is, hogy, hogy egy külföldi személy munkanélküli falusiakat alkalmazott, hogy napidíj fejében az általa hozott műszerekkel fészüljék át lakóhelyük környékének régészeti lelőhelyeit. A talált tárgyakat azután összegyűjtve kijuttatta az országból.

A fémkereső műszerrel „dolgozó” rablók között vannak olyanok is, akik mindig egyedül vadásznak régészeti leletek után. A magánzók többsége általában egy körülhatárolható régióra terjeszti ki a tevékenységét, de ha az évek óta fosztogatott lelőhelyek kimerülnek, ők is országos szintre terjesztik ki hatókörüket.

A fémkeresős kutatók nagy részét a szenvedélybe-tegekhez hasonlíthatjuk – sem fenyegetéssel, sem büntetéssel nem tántoríthatók el a kincskereséstől, szinte minden idejüket a terepen töltik. Széles kapcsolatrendszerük segítségével állandó kapcsolatot tartanak egymással és a felvásárlókkal, dicsekszenek a nagyobb leletekkel, s gyakran cserélnek egymással praktikus információkat lelőhelyekről, műszerekről felderítési módokról.

Sokan közülük a régészek jelentős részét korrupciónak tartják, és magukat, mint missziót teljesítő, a humuszban amúgy is elpusztuló emlékmagyagot megmentő, felkutató személynek írják le. A professzionálisan működő fosztogatókra jellemző a szakosodás. Gyakori, hogy csak egy adott korszakot kutatnak, és módszeres felkészüléssel választják ki a felderítendő lelőhelyeket. Nagy részük biztos kézzel használja a Magyarországon hozzáférhető régészeti szakirodalmat. A Dunántúlon a legtöbben a római kori, a Dunától keletre eső területen pedig a középkori lelőhelyekre álltak rá.

Az elmúlt évtizedben több csoport – és személy is – a késő bronzkori lelőhelyek kifosztására szakosodott. Ilyen csoportokról van tudomásunk például Gyöngyös és Ózd környékéről. Dúlásaitak a Gyöngyössolymos-kis-hegyi, a Szilvásvárad-kelelemenszéki és a Dédestapolcsány-Verebce-tetői erődített telep területén máig jól láthatjuk. A Dunántúlon

Illegális fémkérésők által talált bronzkincs Bonybád (?) környékéről. A tárgyak jelenleg ismeretlen helyen találhatóak

Fotó: a szerző

is kialakult egy elsősorban a késő bronzkorra szakosodott mag. Dúlásaik leglátványosabb nyomát a bakonyi halomsírmézőkön figyelhettük meg; itt a sekélyebb sírhalmokat szinte teljesen széthányták ígéretes bronzmellékletek reményében.

Sajnos rendkívül sikeresek hazánk késő bronzkori kincsekre vadászó kincsrablói. Az általunk eddig megismert és ellenőrzött információk közül a legmegrázóbb egy a Zempléni-hegységben előkerült bronzkincsre vonatkozik. Ez egy hibátlan, madáralakokkal és napkoronggal díszített bronzszitulát, két bográcsot, három bronzcsészét, két nagy méretű, díszes spirálkarperecet és egy sisak alkatrészeit tartalmazott. (Hasonló jelentőségű lehetett az a kincs is, amely feltehetően Hajdú-Bihar megyéből került elő, és az előbbihez hasonló típusú nagy bronzüstöt tartalmazott.)

Az itt közölt fényképről is ismert lelet-együttesek mellett tudunk jó néhány, a fémkeresős társaságok között elterjedt, nehezen ellenőrizhető legendákról is: ilyen például a Dedestapolcsány-Verebce-bércről előkerült lábvértetek tartalmazó kincs-együttes, vagy a keszthelyi múzeum régészei által nemrégiben is kutattott várvölgy-nagylázhegyi illegális kutatások során előkerült nagy bronzedényről szóló történet.

Az illegálisan feltárt kincsek további sorsáról nehéz információt gyűjteni. Az informátorok általában el-tűnnek, visszahúzódnak, ha ilyen kérdéseket teszünk fel. Érezhetően félnek, sokan a szervezett bűnözést emlegetik. Néhány adat arról árulkodik, hogy a hazánk területén előkerült kincsek egy része nyugat felé távozik az országból: az elsődleges piac Bécs és München, de Belgium és Hollandia régiségkereskedőivel is találkozhatunk a felvásárlók között. Tudomásunk van Magyarországról az Egyesült Államokba került bronztárgyakról is, és újabban jelentős felvásárlóvá és talán megrendelővé nőtt ki magát Ukrajna néhány nagy magángyűjteményrel rendelkező üzletmberre is.

Sajnálatos, de már Magyarországon is kialakult egy tőkeeros vállalkozókból és politikusokból álló gyűj-

tőkör. Ők a római kori és bronzkori tárgyak gyűjtésre szakosodtak.

A rablók által talált kincsekről semmilyen dokumentáció nem készül, sokszor még a tárgyak lelőhelyében sem lehetünk biztosak. Pótolhatatlan információk vesznek el ily módon, lehetetlené téve az elrejtés mögött álló egykori motivációk felderítését.

A tisztességes szándékú, felelősségteljes fémkérésők egy csoportja, az elmúlt időszakban megpróbálta hobbiját, szenvedélyét az érvényes jogszabályokkal összhangban lévő keretek közé szorítani. Első lépésként egy, az interneten (www.regisegbuvar.blog.hu) közzétett, vitairatnak szánt etikai kódexet fogalmaztak meg, amelyben pontról pontra leírják a nemzeti örökségvédelem szempontjait is szem előtt tartó, felelősségteljes fémkeresőzés egy lehetséges módját.

Próbálkozásuk és őszinte elkötelezettségük rávilágít arra, hogy az illegális fémkeresőzés visszaszorításának egyik lehetséges útja a szenvedélyes érdeklődők szakemberek és intézmények látókörébe való integrálása, ellenőrizhető keretek közé szorítása lehetne. Egyedi példák már most is akadnak tisztességes fémkeresősök és régészek együttműködésére, ám ahhoz, hogy ebben a kérdésben tovább léphessünk előre, a régész szakmának is nyitottabbá kellene válnia. A pozitív hozzáállás mellett az előrelépésnek vannak anyagi-személyi feltételei is, amelyeket meg kellene teremteni, hiszen az amatőrökkel közösen szervezett kutatásokra, az általuk talált leletek azonosítására és feldolgozására jelenleg aligha van ideje és pénze a múzeumi szakembereknek.

Sokat segítene az is, ha a jogi szabályozásban egyértelműbbé tennék, részletesebben körülírnák, hogy mikor illegális a fémkereső használata, és mikor nem, az illegális használatot pedig – és általában véve az örökségvédelmi jogszabálysértéseket – a jelenleginél szigorúbban büntetnék. ■

Visszakerült az elveszett váradi Biblia a Ráday Gyűjtemény könyvtárába

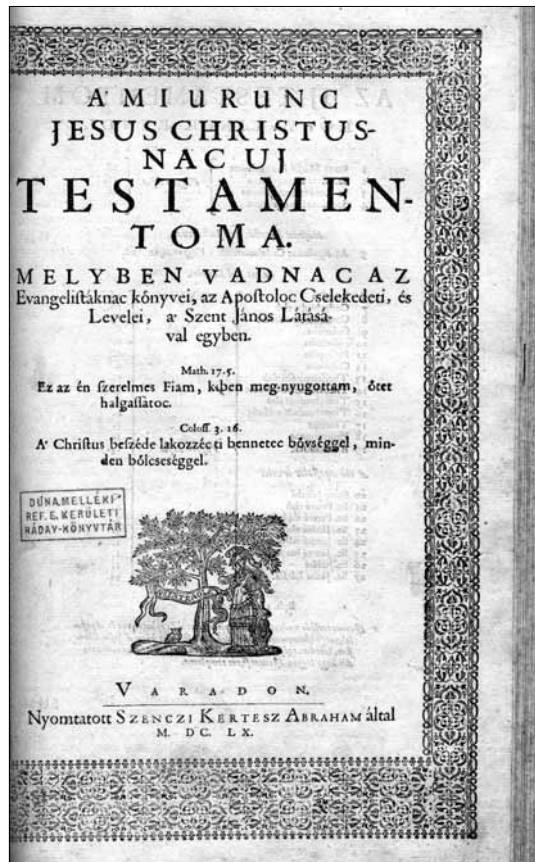
BERECZ ÁGNES

Az ún. váradi Biblia a harmadik teljes bibliakiadásunk a vizsolyi Biblia és Szenci Molnár Albert hanai Biblia-kiadása után. A 17. század közepére nem volt kérdéses, hogy Károli Gáspár szövege revízióra szorul. Ezt a munkát id. Köleséri Sámuel, nagyváradi teológiai tanár végezte el, s nagyszámú jegyzetet is csatolt a szöveghez. Köleséri Sámuel Leidenben, majd Oxfordban és Cambridge-ben végzett teológiai tanulmányokat, egyúttal a magyar puritanizmus irodalmának egyik legtermékenyebb szerzője. Köleséri Sámuel mellett a váradi Biblia történetének második kulcsfontosságú szereplője Szenci Kertész Ábrahám nyomdászmeister, aki mintegy 190 művet bocsátott közre 1640 és 1667 között. Művelt és tudatos, külföldön – egyes feltételezések szerint az Elzevireknél – tanult mester volt, egyaránt jártas a teológiában és az ortográfiában.

„ez az első Károli fordítás, amelyből az Apokrifusok hiányoznak.“

A kiadás költségét erdélyi és partiumi főurak viselték: II. Rákóczi György, Rhédey Ferenc, de legfőképp Bethlen István. Nyomatását 1657-ben kezdte el Szenci Kertész Ábrahám Váradon, de az 1660. évi Váradot ért török támadásban tízezer példányból 4000 megsemmisült. Miután a törökök bevették Váradot, megengedték, hogy a megmaradt nyomtatott íveket s a nyomdát is Kolozsvárra menekítsék, ahol a nyomtatást végül befejezték. – A Biblia egyik érdekessége, hogy ez az első Károli fordítás, amelyből az Apokrifusok hiányoznak.

A váradi Bibliából a Ráday Gyűjtemény könyvtára több példányt is őriz; ezek közül az egyik eddig tisztázatlan körülmények között még a nyolcvanas években eltűnt, minden bizonnyal valaki ellopta. A könyvből valamikor eltávolították a címlapot és az első lapokat, és profi, restaurátori nemesmásolatokkal pótolták. A kötetet egy antikváriumban találták meg, ahol éppen aukcióra bocsátották volna, ám

az Újszövetség belső címlapján és más helyeken is a Ráday Gyűjtemény pecsétje látható; ez bizonyítja az elveszett példány azonosságát. Dr. Szabó István, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke közreműködésével megegyezés született a visszavásárlásról.

Dr. Buzinkay Péter megjegyzése:

„A Váradi Biblia esete is a KÖH lopott műtárgy nyilvántartásának a jelentőségét búzza alá. Amennyiben ugyanis egy ilyen lopott könyv ott szerepelt volna, azt nem lehetett volna jóbizseműen értékesíteni, és az eredeti tulajdonos, a Ráday Gyűjtemény sem kényszerült volna arra, hogy a saját tárgyát visszavásárolja, tulajdonjogának „ingyen“, jogi úton is érvényt szerezhetett volna.“ ■

Visszavette elfoglalt területét a fertődi Esterházy-kastély

Kerítésépítéssel foglalta vissza a fertődi Esterházy-kastélyhoz tartozó területet a kastély vagyonkezelője, a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága (NG) a közelmúltban egy illegális területfoglalótól. Varga Kálmán, az intézmény igazgatója elmondta: a területen üzemelő kemping tulajdonosától kellett visszafoglalniuk a területet. Több tucat eredménytelen felszólítás és szóbeli egyeztetés után döntöttek úgy, hogy körülkerítik a kastély parkjához tartozó, mintegy egyezer négyzetméteres területet, amelyet

a kemping évek óta jogtalanul használ parkolóként. Az igazgató szerint az NG több ízben fölajánlotta a kemping tulajdonosának, hogy kössön bérleti szerződést és fizessen bérleti díjat a területre, ellenkező esetben adja vissza azt a kastélynak, ám minden tárgyalás eredménytelenül zárult. A visszafoglaláskor a kastélykert műszaki csapata választotta le a kastélyhoz tartozó területet. A terület-visszafoglalás során atrocitásra nem került sor, és noha az intézmény rendőri biztosítást is kért, rendőrségi beavatkozásra sem volt szükség. (MTI)

Eszterháza – tervek és ütemezés

Az Anton Erhardt Martinelli, Nicolaus Jacoby és Hefele Menyhért közreműködésével több építési szakaszban 1769 körül befejezett fertői Esterházy-kastély helyreállítására – annyi évtized után – a közeli években kerül sor. Fénykorában, az Eszterházy „fényes” Miklós nevéhez kötődő időszakban, 1773-ban, Mária Teréziát is vendégül látó kastélyból a 20. század elején költözött el család.

NAGY ZOLTÁN

A kastély nagyobb felújítására az 1959-es Haydn-kiállítás adott alkalmat. *Rados Jenő* vezette a restauratori helyreállítást, és ekkor erősítették meg a tartószerkezeteket. A felújítás a hetvenes években folytatódott. Akkor állították helyre előbb az Apolló-termet úgy, hogy az elkorhadt fafödémeket előregyártott vasbeton rácsostartókra függesztett vasbeton lemezre cserélték, majd a második emelet feletti földemeket is kiváltották, és restaurálták a középső épületrész dísztereit s a hercegi lakosztályok stukkódíszes és festett falfelületeit. A földékek és padozatok megerősítését követően a lépcsőházban és a kastély más területein is kicserélték a kelheimi mészköburkolatot kemény sűttői mészköre. 2003-4-ben készült el a belső udvari szárny homlokzatának festése s a tetőszerkezet teljes felújítása.

Az épület felújítása 2006-ban, a kiemelt turisztikai fejlesztési projekt keretében kapott új lendületet. Eldőlt, hogy a kastély felújítását kormányzati és EU-s források bevonásával 2009-től több ütemben kell megvalósítani.

A megbízó, a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága a felújítási munkákat két ütemre bontotta. Az első ütemben a már felújított belső udvari homlokzat után a park felőli homlokzat következik, majd a díszudvar kertészeti felújítására és a főépület díszterein restaurálására kerül sor. Ezekre a munkákra az építető 2008-ban jogerős építési engedélyt kapott. (Lásd az *ÖRÖKSÉG* 2009/1-es számát)

A második ütemben folytatódik a kastély többi épületrészének felújítása, illetve az egyéb kapcsolódó turisztikai fejlesztések.

Az épület felújításának hosszú távú koncepciója értelmében – mondta *dr. Varga Kálmán* igazgató – a kastélyt a 18. század végü fénykori állapotának megfelelően kívánjuk bemutatathatóvá tenni. Ennek több feltétele is van. Az épületben jelenleg meglévő funkciók közül az iskolát is ki kell telepíteni.

A második felújítási ütemet a megbízó további szakaszokra osztotta. Az első szakaszban azokat a tereket újítanák fel, amelyeknek a funkciója jelenleg is nagyjából a végleges felújított állapotnak felel meg. Bár az épület továbbra is elsősorban múzeumként üzemel, de középső dísztereket ettől a fő funkciótól időben elkülönítve – éppen Eszterháza különleges zenetörténelmi értékei miatt – a jövőben is koncertteremként használják. A tervezett beavatkozások ezt a kettős célt szolgálják.

A középső épületrész földszintjén vannak jelenleg a hercegi pár lakosztályait bemutató múzeumi terek, az első emeleten pedig a Mária Teréziáról és Albert szász-tescheni hercegről elnevezett lakosztályokat bemutató termek. A tervek szerint helyreállítják a második emelet nyugati részén jelenleg

használaton kívüli szobákat, s a keleti részén lévő vendégszobákat. A harmadik emelet és a felette található Belvedere az 1959-es megerősítés utáni állapotokat mutatja, falain még a szovjet hadsereg hadikórházának felirataival. Az íves összekötő szárnyak közül a nyugatiban található a 2004-ben restaurált kápolna, és egyéb kiszolgáló terek. A keleti szárnyban a földszinten vannak a kávézó, a mosdók, az első emeleten irodák, a második emeleten pedig vendégszobák és a hozzájuk tartozó vizesblokkok.

A tervezési program fontos eleme a középső épületrész belső udvarainak lefedése. Az eredetileg a főbejárat felé nyitott udvarokat a Hefele által épített összekötő szárnyak zárták be, és ekkor váltak jelentéltenebb, csak a szellőztetést szolgáló belső udvarokká. Az udvarok lefedése, és ezáltal bevonása a múzeumi forgalomba lehetővé teszi ezeknek a tereknek a bemutatását.

A második ütem lényeges elemeként állítjuk helyre – hangsúlyozta *Varga Kálmán* – a középső épületrész harmadik emeletét. A Belvedere-nek nevezett, a kétemeletes épülettömbből kiemelkedő kilátót a háború után nem újítták fel. Az oda vezető új lépcső a látogatók számára készül. Ugyancsak a második ütem részeként készül el a kastély és a körzet várhatóan igen nagy idegenforgalmát fogadó, szervező és irányító látogató központ. A Nyugat-Magyarországi Fejlesztési Tanács közelmúltban kiadott állásfoglalása szerint a turizmusfejlesztés érdekében szükséges az általunk tervezett fogadócentrum megépítésére. Ezt *Balogh József*, a Tanács elnöke levélben is megerősítette *Hiller István* miniszternek, illetve *Csák Ferenc* államtitkárnak. A II. ütem előkészítését 2009 év végére kell befejezni, ha ez sikerül, decemberben, esetleg januárban a kormány általi nevesítés is megtörténhet. ■

Építész: *Kruppa Gábor, Rónai Piroska*

Tartószerkezet-tervező: *Neumayer Péter*

Épületgépész: *Soltész Gábor*

Épületvillamosság: *Petkovics János*

Fotó: MNG

Kritikai megjegyzések

Mezős Tamás véleményéről

GRANASZTÓINÉ GYÖRFFY KATALIN

Dr. Mezős Tamás a KÖH elnöke az Örökség 2008 októberi és novemberi számának *Napirenden* rovatában két írásban is véleményt nyilvánított *Átszervezés után. A Műemléki Kutató és Dokumentációs Intézet (MKDI) új struktúrája*, illetve a *Védési Igazgatóság új struktúrája* címmel. Az alábbi kritikai megjegyzések és észrevételek az abban kifejtettekhez kapcsolódnak.

Mezős Tamásnak, a Hivatal átszervezéséről, elsősorban az örökségvédelmi kutatásokat végző szervezeti egységek új rendszerbe állításáról és megváltozott feladatairól szóló írásai olyan megállapításokat tartalmaztak, amelyek feltétlenül kiegészítésre, sőt helyesbítésre szorulnak. Megtételükre feljogosít szakmai múltam, a KÖH jogelőd intézményeinek tudományos osztályán (főosztályán) 1973 és 1995 között művészettörténész kutatóként, csoport-, osztály-, majd 1995-2003 között főosztályvezetőként eltöltött idő. Most azonban nem elsősorban az átszervezések indokolt vagy indokolatlan voltára szeretnék reflektálni, jóllehet az Országos Műemléki Felügyelőség 1992-ben bekövetkezett gyökeres átalakítása Országos Műemlékvédelmi Hivatallá, majd 2001-ben Kulturális Örökségvédelmi Hivatallá a tudományos egységeket is jelentősen érintette, mondhatnánk alapjaiban megrázta, s az újabb, 2005-ben végrehajtott változtatások után remélt nyugalmi állapot is csak két évig tartott. Az mindenesetre tény, hogy az egymást követő szervezeti átalakítások által előidézett elbizonytalanodás folyamatosan akadályozta az alapvető kutatási feladatok területén a távlati gondolkodást és tervezést.

Természetesen az Intézmények vezetőinek (1992 óta dr. Mezős Tamás a hatodik elnöke a Hivatalnak) joguk és kötelességük, hogy a szervezet kialakításánál a kulturális örökség megőrzése érdekében a törvény paragrafusainak legmegfelelőbb, meggyőződések szerint a legjobb megoldást válasszák, csak kérdés, hogy a kétévente bekövetkező változások a szakmai egységek számára lehetővé teszik-e a kibontakozást és az elmélyült munkát.

Itt áttérnék az inventarizáció, adattár, nyilvántartás, műemlékjegyzék, műemléki kis és nagy topográfia problematikájára, amellyel mindkét cikk kiemelten foglalkozik, és amelyről Mezős Tamás több alkalommal más, írott és elektronikus médiumokban is nyilatkozott.

Állításaival nem érthetek egyet.

Írásában az inventarizációval kapcsolatban már máshol is felvetett megállapításának első részével azért nem tudok egyet érteni, mert nem felel meg a történeti tényeknek: „*a magyar műemlékvédelem egyik súlyos mulasztásának tartom – írja – a történeti épületállomány összeírásának elmulasztását... . Német nyelvterületen már a 19. század utolsó negyedében meg-*

kezdődött az a munka, amelynek eredménye a kis- és középtopográfiák sorozatának, a Dehio-köteteknek, a megjelentetése és revíziójuk napjainkban is folyamatos munkát jelent.“

Ezzel szemben a tény az, hogy a műemlékvédelemnek mindig alapvető és legfontosabb feladata volt a műemléki értékek szisztematikus számbavétele. Ennek megfelelően a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága is megalakulásakor 1872-ben a hazai műemlékek jegyzékbe foglalását tekintette legelső feladatának. Tervük szerint a kiválasztott, önkéntes személyeknek (un. levelező tagok: tanárok, plébánosok, természettudósok, régészek építészek stb.) szétküldött és általuk egy-egy emlékről kitöltött és a Bizottságnak visszaküldött részletes adatokat, leírásokat és rajzokat tartalmazó műemléki felvételi kérdőívek (törzsvívek) tartalma biztosította volna a műemlékjegyzékek összeállítását. (A kérdőíveket napjainkban is a KÖH Tervtára őrzi). Elszántságuk és erőfeszítéseik ellenére, anyagi és szellemi kapacitás hiányában több ideiglenes, néhány száz tételből álló műemlékjegyzék elkészítése után 1900-ban került sor a *Gerecze Péter* által 1899-ben összeállított, 1680 műemléket tartalmazó jegyzék szétküldésére. A megyei Közigazgatási Bizottságok és a MOB levelező tagjainak észrevételeivel, szintén Gerecze Péter által kiegészített, 4000 műemlék adatait tartalmazó lista 1905-ben *A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma* címmel, *Forster Gyula* előszavával a Magyarország Műemlékei második kötetében jelent meg. A „*lajstromozást*“ ezt követően is folyamatosan végezték, topográfiai kötetekbe valóban nem rendezték, *tebát nem felel meg a valóságnak, hogy Magyarországon a 19. század végén nem került sor az épületállomány számbavételére*. Ne felejtjük el, hogy akkor a korszak tudományfelfogásának megfelelően a gyűjtés csak az ókori, középkori és reneszánsz emlékekre terjedt ki, s csak a trianoni trauma után 1922-ben terjesztették ki a védelemre érdemes épületek időhatárát 1850-ig. Csak ezt követően került sor a magyarországi épületállomány többségét kitevő barokk és klasszicista emlékek és a budapesti épületek felvételének a kísérletére. A MOB akkori szakemberei is pontosan tudták, hogy mennyire fontos lenne az értékek teljes feltárása és közzététele. *Éber László* a MOB előadója 1916-ban beadványában a műemlékek nagytopográfiai feldolgozására tett javaslatot a Németországban már valóban régóta megjelenő Dehio-típusú változattal szemben. A Dehio-topográfia valójában a már a 20. század elejére százas nagyságrendű német nagytopográfiai kötetekben feldolgozott anyag áttekinthetővé tétele érdekében született, tehát Éber a német-osztrák példára építhette javaslatát. A Műemlékek Országos Bizottsága élére 1934-ben kinevezett *Gerevich Tibor* és közvetlen munkatársának választott *Genthon István*

legfontosabb feladatuknak tekintették a szakszerű és pontos nyilvántartás, műemlékjegyzék és műemléki topográfia elkészítését. A 21 kötetesre tervezett *Magyarország Műemléki Topográfiája* első kötete (*Esztergom műemlékei I. rész. Múzeumok, kincstár, könyvtár. Bp. 1948*) csak a II. világháború után 1948-ban került kiadásra. S ezt követően Magyarországon a nagytopográfia hagyománya teremtdött meg. *Sopron és környéke műemlékei (Győr-Sopron megye műemlékei I. rész 1953), Nógrád megye műemlékei (1955), Budapest műemlékei (I. rész. 1955), Pest megye műemlékei (I.- II. rész. 1958), Budapest műemlékei (II. rész 1962), Heves megye műemlékei (I. rész 1969, II. rész 1972, III. rész 1978) és Szabolcs-Szatmár megye műemlékei (I-II rész 1986 és 1987)* egységes módszer szerint készültek. Az egyes emlékeket a levéltári kutatások, a szakirodalom, a régi ábrázolások feldolgozásával, helyszíni lejárás (fényképezés, felmérés) után írták le. Mindez nagyobb teljesítmény annál, hogy vele kapcsolatban a „mulasztás“ kifejezést lehessen említeni. Újabb megyék topográfiai lejárásának meggyorsítása érdekében Hivatalon kívüli intézmény bevonása sem járt eredménnyel, mivel a Műegytem által elvállalt Somogy megye műemlékei kötet sohasem készült el.

Vitatkoznom kell a megjelent kötetek értékelésével kapcsolatban is. „*a korai kötetek, érdemi előkészítés nélkül, a leghonyolultabb és legnehezebb feladat megvalósítását tűzték ki célul: a nagytopográfia megalkotását. Az esztergomi és a soproni kötetek sorolhatóak elsősorban ide. Talán Nógrád és a később publikált kötetek esetében Genthon István és Zakariás G. Sándor munkássága már megoldott valamifajta előkészítést, ami azonban a Heves és Szabolcs-Szatmár megyei kötetek ismeretében már nem tekintendő kielégítőnek*“. A kiváló művészettörténész *Csatkai Endre* (soproni lakos) által nagyrészt írt *Sopron és környéke műemlékei* kötetben a helyismerettel rendelkező szerző levéltári és helytörténeti kutatásait is összegezte, az azóta a városban és környékén lebonyolított nagyszámú, alapos épületkutatással összekapcsolódó helyreállítás eredményeinek hiányát természetesen történelmietlen számon kérni rajta. A Nógrád megyei kötet fő szerzője a topográfiai kutatások élharcosa *Genthon István*. Buda műemlékeit feldolgozó két budapesti kötet tartalmazza a háború utáni kutatások új eredményeit is, beleértve a budai várnegyed helyreállításakor végzett helyszíni kutatások felfedezéseit. E kötetek szerkesztői és nagyrészt szerzői, *Horler Miklós* és *Pogány Frigyes* építészek a művészettörténetben is jártas kiváló tudósok voltak. Az újabb topográfiai köteteknél a leírások valóban részletesebbek és alaposabbak lettek, a Heves megyei kötetekben monográfiai mélységű összefoglalások születtek, amelyhez óriási segítséget nyújtott *Genthon István* bibliográfiai gyűjtése. Az egységes szemléletre való törekvés elsősorban *Dercsényi Deszóné* a sorozat szerkesztőjének és az egyes köteteket szerkesztő és a kutatásokat irányító munkatársainak (*Csatkai Endre, Genthon István, Horler Miklós, Pogány Frigyes, Voit Pál, Entz Géza*) köszönhető. Természetesen 50 év után éppen az új tudományos eredmények miatt sok szempontból elavulnak ezek a kötetek, de a maga idejükben hiányt pótló, korszerű, sok új művészettörténeti felfedezést tartalmazó művek voltak.

A nagytopográfia szükségességét, metodikáját és lehetőségeit az OMF vezetői és a Magyar Tudományos Akadémia szakbizottságai az 1950-es évektől kezdve többször megvitatva. Érdekes módon a közép-topográfia vagy a Dehio-típusú kis to-

pográfia lehetősége, ha fölmerült is, 2001 előtt nem volt napirenden. Igaz ugyan, hogy *Entz Géza* Antal és *Sisa József* szerkesztésében, 1998-ban megjelent *Fejér megye művészeti emlékei* feldolgozásánál kiindulási pontnak *Genthon István* féle háromkötetes topográfia Dunántuli kötetét és az osztrák-német *Dehio* köteteket tekintették, de konkrét javaslat a Dehio-típusú topográfia magyarországi meghonosítására 2002-ben született meg, elindítva a topográfiai típusok újragondolását. 2002-ben az MTA Művészettörténeti Kutató Intézete és a KÖH Tudományos Igazgatósága *A műemléki topográfia lehetőségei Magyarországon* címmel közösen rendezett tanácskozást, áttekintve az országban folyó különféle topográfiai kutatásokat, inventarizációt és nyilvántartásokat..

A topográfiai kutatások teljesen sohasem álltak le, de 1980-as évek második felétől jóval szűkebb anyagi és személyi keretek között folytak. A rendszerváltozás után az MTA, amelynek a támogatásával és a kiadásában készültek a kötetek kiszállt nagytopográfia ügyéből. Fogalmazhatnék úgy is, hogy a rendszerváltozás óta eltelt időszak nem kedvezett a topográfiai kutatásoknak. Az inventarizáció, a topográfiai értékteltetés csak hosszú távú program keretében végezhető, a két-három évente bekövetkező, eltérő prioritásokat szem előtt tartó szervezeti átalakítások felfüggeszthetők, ellehetleníthetők, lelassíthatják, meg is szüntethetik a beindult programokat, megtervezett folyamatokat.

A topográfiai szükségességét a műemléki nyilvántartás pontosításának és modernizálásának, vagyis informatizálásának fontossága átmenetileg háttérbe szorította. A nyilvántartás revíziója a

Üresen áll a két éve eladott, de műemlékileg védett OPNI. (Képünk csak illusztráció a MUSTRA 2008 anyagából)

Fotó: Bognár Gábor

Tudományos Főosztály eredeti koncepciója szerint a teljes értékes épületállományra kiterjedt volna, biztosítva, az újabb védekek, a műemlékjegyzék és egy majdnai topográfia alapjait. A hatósági jogkör szükségessé tette a nyilvántartás napra kész pontosságát, ezért a helyszínen felvett kérdőíves revíziós adatlap már csak a védett emlékek ellenőrzésére korlátozódhatott. Koncepciónk szerint olyan nyilvántartási adattárat szerettünk volna létrehozni, amely az emlékekről akár védettek, akár nem, topográfiai mélységű adatokkal rendelkezik, s ezeket a védetté nyilvánításokhoz, a műemléki jegyzékekhez, különböző mélységű topográfiákhoz, akár egy Dehio-típusúhoz is fel lehetett volna használni. Sajnos a bevezetőben felvázolt átszervezési hullám, a műemlékvédelem hatósági szerepének megváltozása, a műemléki nyilvántartás eltérő és sok vitát kiváltott értelmezése sem a programok szisztematikus kidolgozását, sem végigvételét nem tette lehetővé.

1983-ban újították fel ismét a Bécsi kapu tér 8 sz. épületet a FIMÜV tervei alapján. Tervező: Havady Lászlóné, festő-restaurátor: Derdák Éva és Mórocz László (Képzünk csak illusztrációt)

Nem tudom elfogadni, sőt, mint egykori felelőse is ennek a feladatnak, visszautasítom Mezős Tamás szintén többször elhangzott kijelentését „Amint azt számos fórumon és nyilatkozatomban hangsúlyoztam a magyar műemlékvédelem egyik súlyos mulasztásának tartom a történeti épületállomány összeírásának elmulasztását. Ezért nem a Hivatal jelenlegi apparátusa a felelős, illetve csak részben kérhető számon a munkatársakon a feladatok hatékony megszervezésének elmulasztása“. A műemlékvédelem történetének ismeretében tudjuk, hogy a műemléki értékek idő-

határai is folyamatosan tágultak (erre már korábban is utaltam) és újabb épülettípusok kerültek a műemlékvédelem érdeklődési körébe. 20-30 éves periódusok elteltével a korábban még nem értékelt építészeti stílusok (barokk, klasszicizmus, romantika, szecesszió, historizmus stb.) „szalonképessé“ válása újabb és újabb értékfeltárást tett szükségessé. Éppen a OMvH-KÖH Tudományos Főosztálya kezdeményezte és szervezte meg hatékonyan 1999-ben külső szakértők bevonásával, korábbi kezdeményezések eredményeinek a felhasználásával a 20. század értékes épületállományának számbavételét. A műemlékvédelem táguló körei c. program keretében a beérkezett javaslatokból mintegy 1000 20. századi építészeti alkotásból (középület lakóépület, templom, síremlék, ipar, közlekedés, turizmus és sport létesítménye stb.) összeállított lista a hasonló címen megrendezett kiállítás katalógusában publikálásra is került. A műemlékvédelem területén ilyen jelentős, sokakat mozgósító értékfeltárás talán utoljára az 1960-as években végzett un. „Távlati terv“ volt.

A közel 1000 20. századi építészeti alkotás védett műemlékké válásának lehetősége nem váltott ki általános lelkesedést, s tudomásom szerint, mind a mai napig a listából jelentőségük, vagy veszélyeztetettségük miatt védelemre előterjesztett emlékek sem részesülnek mindig a kultúrpolitika támogatásában. A törvény által lehetővé tett és összeállított ideiglenes védelmi lista érvénybe lépését a hatóság elszabotálta. Ha a magasan kvalifikált szakemberek által összegyűjtött történeti épületállományból előterjesztett védetté nyilvánítási javaslatok politikai, gazdasági és más érdekérvényesítő szempontok miatt megbuknak, akkor fel kell tenni a kérdést, valójában ki is követte el és hol a mulasztást.

Mezős Tamásnak a védetté nyilvánításokkal kapcsolatban felvetett másik gondolata is vitára ingerel „Eddig, csaknem egyedüli kritérium a védendő emlék kiválasztásakor, a műemléki értékek súlyának az elemzése volt. Nem mérlegelték a folyamatban a védés hatását az emlék további sorsára.“ Ezzel kapcsolatban a következő ellenvetés adódik: A védendő emlék kiválasztásánál természetes, hogy a műemléki értékeket vizsgálják, azokat veszik figyelembe. Nem lehet kizárólag csak a védetté nyilvánítást előterjesztő feladatává tenni a védés hatásainak vizsgálatát. Nyilvánvalóan bizonyos emlékek, elsősorban az ipari műemlékek esetében a védetté nyilvánítási folyamat párhuzamosan az emlék fennmaradásának biztosításához, hasznosításához kultúrpolitikai támogatással a KÖH-nek más hivatalokkal, más intézményekkel együtt kell cselekedni. Ez a 21. századi műemlékvédelem igazi kihívása. Nem szabad értékes épületeket azért veszni hagyni és nem védeni, mert a hasznosításuk látszólag megoldhatatlan. A KÖH mindenkori vezetőinek feladata, hogy a szakemberek által támogatott védelem alá helyezések mellett kiállva a védékek hatásait intézményi háttérrel, a megfelelő körben és módon vizsgálva, hasznosításukat és így fennmaradásukat biztosítsa.

Kritikai megjegyzéseimet két okból fogalmaztam meg. Egyrészt azért, mert a történeti hűség megkívánja az idézett állítások korrekcióját. Másrészt azért emelem fel a szavam, mert a magyarországi műemlékvédelem (örökségvédelem) egyik legfontosabb döntéshozójának szavai nyomán szakmai, politikai szándékokra is lehet következtetni, netán olyanokra is, amelyek nem is következnek az elsietett megállapításokból. Éppen a szakmaiság jegyében fontos tisztázni a tényeket és a vezetői állásfoglalások mögött meghúzódó törekvéseket. ■

Gondolatok

Granasztóiné Györffy Katalin „Kritikai megjegyzések Mezős Tamás véleményéről” című írásához

MEZŐS TAMÁS

Kedves Kata!

Nagy érdeklődéssel olvastam az Örökség múlt évi októberi és novemberi számában, a Hivatal két fontos szervezeti egységének új feladatairól megjelent írásaimra, a lapnak megküldött reflexióját. Érdekel a véleménye, mert nagyon kevés alkalommal kaptam konstruktív kritikát a szervezet átalakítására vonatkozó elképzelésekre. Tökéletesen elfogadom a megállapítást, amely a folyamatos átalakításokat a nyugodt kutatómunka feltételeinek hiányával azonosítja. Talán felvettem azonban, hogy a folyamatos átalakítások okát a feladatokhoz igazodó szervezet létrehozásának keresésében jelölöm meg az elmúlt 16 évben. Ha 2005-ben az MvTI létrehozását követően találkozunk és beszélgetünk a szervezetről, már akkor jeleztem volna a kialakított Igazgatósággal szemben megfogalmazható fenntartásaimat. A Hivatal szervezeti egységeinek működésével kapcsolatos kritikák jogosságának alapját – a magam részéről abban látom –, hogy nem tiszta profilú szervezetek alakultak már az OMVH-ban sem (de bizonyos értelemben ez igaz volt az OMF működésére is), hanem egymást átfedő, a munkafolyamatokat szervezeten belül akadályozó, feladathalmozó struktúrákat próbáltak meg működtetni. Az MvTI-nek a par excellence kutatás mellett a topografizálás, a védések előkészítése és nem utolsósorban a hatósági munka támogatása lett volna a feladata. Ez utóbbi esetben Zubolyként, a szervezet megpróbált a hatóság feletti supervisor szerepet is önmagának vindikálni, ami, kimondva, kimondatlanul folyamatos konfliktusok forrásává vált a központ és a régiók között. Példaként folytathatnám a sort a Nyilvántartási Osztály hatósági és ellenőrzési feladatai együttes teljesíthetlenségének sorolásával. A Hivatalba kerülve, illetve 2007 márciusától, azon gondolkodtam, gondolkodtunk: miként lehetne a feladatokat úgy szétválasztani, hogy egyértelműen megfogalmazható - és nem utolsósorban számon is kérhető feladatok kerüljenek az egyes szervezeti egységekhez. Ennek a megfontolásnak volt a következménye, hogy az egykori MvTI korábbi feladatait csökkentve, a kutatással foglalkozó igazgatóság az alapkutatásokért és a topográfiai kutatásokért lett felelős. A hatósági feladatok támogatását a régiókhoz helyezett kutatókra bíztuk. A nyilvántartás áldatlan állapotára való tekintettel az MKDK munkatársait kértem fel, hogy a publikálásra váró műemlékjegyzékek elkészítésének keretében egy műemléki állományrevíziót is készítsenek el. Ez nem más, mint az 1959-ben megfogalmazott, de soha végre nem hajtott Távlati Terv megvalósítása.

Reményeim szerint a 2010 végéig megjelenő 11 megyei és a budapesti műemlékjegyzék már hibátlan formában képezheti a megújított műemléki nyilvántartás alapját. A már megjelent, de revideálandó nyolc megyei jegyzék reambulálását 2011-ben kell befejezni. A revízió lezárását követően az MKDK visszatér eredeti feladatainak az ellátásához, mindenekelőtt az új közép-topográfia készítése metodikájának a kidolgozásához.

A cikkben megfogalmazott inventarizáció koncepcióval kapcsolatos ellenvélemény a feladat téves értelmezéséből adódik. A főosztályvezető asszony is az inkriminált gondolatok idézetét követően így ír: „...a Magyarországi Műemlékek Ideiglenes Bizottsága is megalakulásakor 1872-ben a hazai műemlékek jegyzékbe foglalását tekintette legelső feladatának.”

A műemlékjegyzékek összeállításának a stációt sorolja. Nos, véleményem szerint a műemlékjegyzék és az inventarizáció nem azonos fogalmak szinonimáiként értelmezhetők. Inventárium alatt én egy olyan listát értek, amelyben az ország épület és építményállományából történetisége, esztétikai értéke, vagy egyáltalán különössége miatt kiválasztott emlékeket sorolom fel. Kifejezetten károsnak és az elmúlt évtizedek szalmaláng kampányainak eredményessége ismeretében, értelmetlennek is tartom a semmitmondó szlogenek jegyében meghirdetett felbuzdulások beindítását. Egy átgondolt és alapos munkában a magam részéről nem teszek különbséget – a műemlékvédelem „táguló köreire” hivatkozva kiválasztott – egyszer a népi, másszor a 20. századi, azután az ipari – emlékek csoportja között, hanem szisztematikusan áttekintem az ország valamennyi települését és az ezekhez tartozó külterületeket. A vizsgálat során nem teszek különbséget sem az épület kora, sem pedig típusa miatt. Nem tervezek mást, mint amit például Kasper Sándor (Pogány Frigyes könyveinek egyik első illusztrátora, majd az athéni Parthenon első periódusa kő szerkezeteinek értő és nemzetközileg elismert kutatója) többekkel végzett disszidálása után 1956-ot követően Németországban, a Dehio-t megelőző kutatások keretében. Becslésem szerint a Magyarországon így kiválasztható 250 000 – 300 000 emlék képezheti azt az alapot, amelyből folyamatos munkával, szűrőkön átbocsátva választjuk ki az országos védelemre érdemes épületeket, illetve azokat, amelyek a helyi védelem kategóriájába sorolhatók. A védési előterjesztés számára összeállított tudományos dokumentáció alapján választhatóak ki azok az épületek, amelyek érdemesek

Volt „Török-bankbáz” utcai bomlokzatrekonstrukciója – többszörösen íves padlásablakok az üvegmozsaik kompozícióban

a majdani topográfiai szintű feldolgozásra is. Magam másfél évtizede oktatom a műemlékvédelem története keretében a különböző védési listák létrejöttének a körülményeit és értékelem ezek megbízhatóságát. Tapasztalatom alapján is fontosnak tartom, hogy a védési eljárások ne a múlt és a jelen gyakorlatának megfelelően ad hoc jelleggel, sok esetben tűzoltásként induljanak meg, hanem egy előre tervezett tudományosan előkészített folyamat részeként, illetve azon alapulva. Ez nem csak a magunk számára jelentene könnyebbséget a hatósági munkában, hanem a társ közreműködők, önkormányzatok, hatóságok, beruházók, tulajdonosok is kalkulálhatnának az inventáriumba felvett emlékek sorsának alakítása során a szükséges és várható lépésekkel. Abban az értelemben, amint én az inventarizációt értem nem készült még hazánkban semmilyen, az ország egész területére kiterjedő összeírás, amelyből a szűkített lista, a műemlékek jegyzéke kiválasztható lenne. Azt gondolom a Védési Igazgatóság munkájának bemutatásakor egyértelműen vázoltam az új, Inventarizációs Osztály feladatait. Nem részterületek kampányszerű kutatására, hanem az ország épületállományának az áttekintésére kell az elkövetkező öt-hét évben vállalkozniuk. Ez a munka nem lenne sem több, sem kevesebb, mint amit a vitaindító dolgozatban a szerző így fogalmazott meg: „A nyilvántartás revíziója a Tudományos Főosztály eredeti koncepciója szerint a teljes értékes épületállományra kiterjedt volna, biztosítva, az újabb védések, a műemlékjegyzék és egy majdani topográfia alapjait“. Azt hiszem megint csak teljes egyetértésemet fejezhetem ki a mondottakkal.

Sajnos fenn kell tartanom azt az állításmat is, hogy hazánkban a nagytopográfiai kiadását nem előzte meg kellő mélységű tudományos előkészítés. Az esztergomi kötet próbaként állt össze, Csatkai híres soproni topográfiaja részben ennek a tapasztalatai alapján, részben a Dehio-ra figyelve született meg. Pogány Frigyes és Horler Miklós csak a Budapest I. kötet előmunkálataihoz kapcsolódóan végzett metodikai előkészületeket (A műemlékek nyilvántartása. Az MTA megbízásából BVTI Budapest, 1953), melyeket Voit Pál a Művészettörténeti értesítő 1956. évi számában kritizált, majd ennek nyomán az Akadémián összehívott tanácskozás eredményeként született meg a II. budapesti kötet javított szerkezete. Ez pedig ugye 12 évvel az első kötet megjelenését követően hagyta el a nyomdát.

Marosi Ernő professzor, a Topográfiai Osztály feladatainak meghatározásáról folytatott beszélgetés keretében kijelentette, hogy tudományosan még ma sem vagyunk felkészülve egy nagytopográfia összeállítására. Éppen ezért hasznosabbnak gondolná egy közép-topográfiai sorozat megindítását. Ezt pedig a jelenleg folyó műemléki revízióra, mint előkészületre alapozva, két-három éven belül meg is kell kezdenünk. Az a tény pedig, amelyet írásában a szerző maga is említ, hogy az utolsó topográfiai kötet 1987-ben, tehát lassan 19 (!) éve jelent meg és azóta a Hivatalban több 100 millió forintot költöttek inventarizációs és topográfiai munkára, lehangolóan csekély eredmény.

Azzal viszont nem tudok egyetérteni és a magam részéről értelmetlennek is tartom, hogy: „Koncepciónk szerint olyan nyilvántartási adattárat szeretnünk volna létrehozni, amely az emlékekről akár védettek, akár nem, topográfiai mélységű adatokkal rendelkezik, s ezeket a védetté nyilvánításokhoz, a műemléki jegyzékekhez, különböző mélységű

topográfiaiakhoz, akár egy Dehio-típusúhoz is fel lehetett volna használni.“ A „teljes értékes épületállományra kiterjedő“ topográfiai mélységű adatgyűjtés megvalósíthatatlan feladat, akkor, ha a teljességen mindketten, a korábban jelzett 250 000-300 000 emléket értjük. A magam részéről elégedett lennék, ha meg tudnánk teremteni a műemlékállomány (és természetesen a védett régészeti lelőhelyek esetén is) a térinformatikai szintű adatkezelés lehetőségét.

A szöveg alapján úgy vélem, hogy keveredik az ideiglenes védelem és az elővédelem fogalma. Valóban 2002-2003 folyamán tervezték 965 20. századi emlék elővédelem alá helyezését. A folyamat beteljesülését nem a hivatal „szabotálta el“, hanem több megbeszélés eredményeként született az a döntés, hogy bár az eszköz Nyugat-Európában működik, magyarországi bevezetése aggályos. Az elővédelem alkalmazása esetén veszélynek tesszük ki az emléket, mert a védelem szándékáról a tulajdonos értesül és nincs jogi lehetőség az esetleges változtatási, vagy – horribile dictu – bontási szándék megakadályozására. A 2007 októberé óta a Minisztériumnak átadott több mint 200 védési javaslat között is szerepel a 2003-as listából jó néhány. Alapvetően nem ezek a 20. századi emlékek gátolják a védési rendelet aláírását. A kihirdetésre váró javaslatok között és 2003 óta már műemlékké nyilvánított emlékek halmazában, közel száz lehet olyan – Győr Attila információja szerint –, amelyik az ominózus listából származik. A Védési Osztály munkatársai folyamatosan használják fel a 2003-ban készített, összeállítás teteleit a műemléki eljárás kezdeményezésekor. Éppen a kérdéses korszak kiemelkedően fontos emléket illetően egy érdekes elméleti dilemmát szeretném megosztani az olvasóval, ami egyúttal rávilágít a védési folyamat különböző felfogásának lehetőségére is. Azt gondolom senki nem vonja kétségbe, hogy a Dávid Károly által tervezett Népstadion a 20. századi építészet egyik kiemelkedő alkotása, mégsem védett műemlék. Akkor, amikor a szándék szóba került magam azért nem támogattam a javaslatok közé emelni a stadiont, mert végiggondoltam: ha Budapest valóban olimpiát rendezne

Biatorbágy –
kis bronzszobor
fejtöredéke

egyszer, ennek központi helyszíne a Népstadion kellene hogy legyen. Viszont az épület ma alkalmatlan arra, hogy akár csak egy labdarúgó Európa bajnokságot rendezzenek benne. A korábban 78 000 nézőt befogadó aszimmetrikus nézőtér miatt, a lefedése megoldhatatlan az alapvető építészeti érték sérelme nélkül. A lelátó kiépítése értelmetlen, mert egy 100 000 nézőt befogadó stadionra nemhogy Magyarországnak, de Európának sincs szüksége. Természetesen átépíthető a nemzetközi előírásoknak megfelelően, de ezzel elveszítené azt a karakterét, ami miatt védelemre érdemesnek tartjuk. Védteté nyilvánítása esetén garantálható, hogy új stadiont építenének az olimpiára, ami viszont meggyőződésem szerint egyenértékű a Népstadionra kimondott halálos ítélettel. Hasonló szituációban az angolok lebontották a labdarúgás bölcsőjének számító, több mint százéves Wembleyt és a helyén modern arénát emeltek. Párizsban a 48 000 nézőt befogadó, az 1924-es olimpiai játékok helyszíne, a Parc des Princes stadion egy klubé, a Paris Saint-Germainé lett 1998-ban, amikor az új nemzeti stadion a Stade de France elkészült. Azt gondolom, egyik megoldás sem kínál a számunkra követendő példát. Granasztóiné Györfly Katalin írásának számomra lehangoló sorai az írás végén olvashatók. Ott, ahol a külső okokban találja meg munkánk eredménytelenségének az okait és fel sem merül, hogy magunk is hibázhatunk. „Ha a magasan kvalifikált szakemberek által összegyűjtött történeti épületállományból előterjesztett védteté nyilvánítási javaslatok politikai, gazdasági és más érdekérvényesítő szempontok miatt megbuknak, akkor fel kell tenni a kérdést, valójában ki is követte el és hol a mulasztást.“ Sajnos ezek a javaslatok igen gyakran nem egy szisztematikus, tervezett munka eredményeként, hanem

kapkodva, a veszélyeztetett épületek megmentése érdekében tett kétségbeesett lépések sorozataként születnek meg. Igenis, a magasan kvalifikált szakemberek elhamarkodott döntésének következtében kezdeményezhettek a Hivatal ellen több esetben pert, amit sokszor el is veszítettünk. Nem kell titkos összeesküvést keresni akkor, amikor éppen az általam fontosnak tartott inventárium hiánya miatt megszülető elhamarkodott döntéseket nem fogadják el, ne adj isten, elszabotálják a döntések érvényesítését. Granasztóiné azt kéri számon rajtam, ami vezetői ars poeticámként első nyilatkozataimban is elhangzott. Nemet mondani könnyű, a hogyan igen-t nehéz, én éppen ezt a szemléletet szeretném elfogadtatni a Hivatal munkatársaival. ■

Bakonyszentlászló – Evangélikus templom helyreállítása

(A fotókat a MUSTRA 2008 képeiből válogattuk)

FELHÍVÁS

Műemléki Világnap 2009: „Rejtett kincseink“ jegyében Turisztikai akciónap hazánk műemlékeinek népszerűsítésére a Kulturális Turizmus Évében – Időpontja: 2009. április 18. szombat

Az UNESCO ICOMOS Szervezetének javaslatára nyilvánították április 18-át Nemzetközi Műemléki Nappá. Először 1984-ben ünnepelték a Műemléki Világnapot.

2009-ben, a Kulturális Turizmus Évében, ezen a jeles napon a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága szervezésében országsszerte számos műemlék nyitja meg kapuit díjmentesen a látogatók előtt. Az akciónapot a Magyar Turizmus Zrt-vel együttműködve szeretnénk egy valós turisztikai forgalmat generáló alkalommá tenni.

A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága által elindított akciónap célja, hogy a „Rejtett kincseink“ mottó jegyében főként olyan műemlékek csatlakozzanak az akciónkhoz és kerüljenek reflektorfénybe, amelyek noha jelentős műemléki értékek, ám kevésbé felkapott turisztikai célpontok.

A látóivalok mellett olyan partnereket is keresünk, amelyek csatlakozva az akcióhoz április 17-18-án kedvezményes szállással várják a vendégeket. Fontosnak tartjuk, hogy ne csak szállodák, hanem a falusi turizmussal foglalkozó szállásadók közül is mind többen csatlakozzanak az akciónaphoz.

Az akcióban részt vevő műemlékeket és szálláshelyeket – a Magyar Turizmus Zrt. -vel együttműködve – külön kiadványban (EXIT), média megjelenésekben, illetve honlap-adatbázison népszerűsítjük.

Kérjük, csatlakozzon a Műemléki Világnaphoz kapcsolódó kezdeményezésünkhez! Visszajelzését várjuk!

Kapcsolattartók:

Beregi-Nagy Edit (bereginy@yaho.com); Özvegy Györgyi (gyozvegy@gmail.com)

2009. január 28.

Varga Kálmán – igazgató

Beregi-Nagy Edit – sajtófőnök
tel:06-30-537-8631

Műemlékek Nemzeti Gondnoksága 1014 Budapest, Dísz tér 15.
Tel. / Fax: 06-1-202-62-88 mag@mag.hu www.nemzetimuemlek.hu

A változás, mint kihívás

Jubileumi DOCOMOMO konferencia volt Hollandiában

Tavaly szeptember 17-20. között Rotterdamban rendezték meg a DOCOMOMO (Documentation and Conservation of buildings, sites and neighbourhoods of the Modern Movement) tizedik nemzetközi konferenciáját, tisztelegve ezzel a szervezetet létrehozó egyik országot, Hollandiát előtt.

RÁCZ JOLÁN

A konferencia helyszíne, jó esettanulmányaként a modern épületek újrahajósításának, a hajdani *Van Nelle* gyártelep emblematikus épületegyüttese volt. A Modern Mozgalom e kiemelkedő, újszerű, fémszerkezetű és üveg határoló fallal ellátott alkotása már a maga idejében ismert épületnek számított (*Van der Vlugt és Brinkman* tervezésében), kávé, tea és dohányárú feldolgozásával, csomagolásával foglalkoztak. Az 1990-es években bezárták, de átérezvén az épület jelentőségét, újrahajósítása mellett döntöttek. A 2000-es évek elejére – *Vessel de Jonge* kreatív tervezői vezetésével – az eredeti szerkezetek nagy részének megtartásával felújították, ami az óriási felületű, fémszerkezetű üvegfalak sokasága miatt mintaszerűen jelentős teljesítmény. Most *Onwerpfabriek* néven építészeti és dizájn központ, több kisebb-nagyobb cég bérel ott irodát, de vannak benne nagy terek, és kisebb szekciótermek is, meg kiállításra alkalmas tér és egy nagy kávézó, s ily módon egyben konferenciaközpont is. Ezt az új és többféle funkciót az eredeti szerkezeteket tiszteletben tartó és megmutató, a hő-és zajtechnikai igényeket is kielégítő, szellemesen kialakított új belső térelhatároló szerkezetek teszik lehetővé.

Vessel de Jonge „*Van Nelle* újratöltve“ címmel a rendezvény egyik csúcspontját jelentő előadásában adott számot minderről, majd a többi érintett társaságában a konferencia záróeseményeként átvehette a felújítási munkára kapott *Europa Nostra* díjat.

A konferencia indító előadása is óriási érdeklődést keltett a sok építész hallgató körében. *Herman Herzberger* építész és elismert oktató prezentációját jó szervezéssel a delfti egyetem egyik épületében tartották – a tavasszal leégett, 60-as években épült eredetileg kiszemelt helyszín helyett. *Herzberger* előadásának fő üzenete az volt, hogy (és ez érvényes a MoMo örökségen túl is!), hogy nem az épületek anyagát, néhány elemét, formáját vagy homlokzatát kell átmentenünk, hanem a benne megtestesülő építészeti koncepciót és a létrehozott teret. Szomorú, hogy ezt sok esetben a ma túlságosan szigorú (pl. tűzvédelmi, biztonsági stb.) előírások megakadályozzák vagy ellehetetlenítik, és emiatt épített örökségünk jelentős változásnak, értékvesztésnek van kitéve.

A X. DOCOMOMO konferencia fő témája „A változás, mint kihívás“ volt. A rendezvényen, a korábbi gyakorlatnak megfelelően több szekcióban folytak az előadások, eszmecsere és műhelymunka-szerű beszélgetések és több kiállítás is kísérte a rendezvényt.

A Van Nelle gyár mai képe

Fotó: a szerző

Balra bent:
Zonnestraal
Szanatórium

Balra: Rietveld-
Schröder ház

Fotók: a szerző

• *A szekciók témái:*

Változás és folyamatosság

A városok és tájak újjá alakítása (áttervezése/át-szervezése)

Technológia, fejlődés és fenntarthatóság

A tervezési programok változása és rugalmassága

Oktatás a változás korában

• *A beszélgetések témái:*

A MoMo épületek helyreállítása

Stratégiák a tömeglakás-épületek kezelésére/újra-hasznosítására

Fenntartható helyreállítási koncepciók

A háború után épült templomépületek újra-hasznosítása

A szekciók közül folyamatosan válogatva sokféle előadást sikerült meghallgatnom, amelyek alapján megállapítható, hogy mind a város témáját, mind az épületeket tekintve a DOCOMOMO figyelme a hagyományosan MoMo periódusnak tekintett két háború közötti időszakról erősen eltolódik az ötvenes-hatvanas évek építészetére felé, sőt...

Sok szó esett az épületek újrahasznosításáról, a nehezen megmagyarázható értékek tudatosításáról, a társadalmi változásoknak a modern építészeti örökségre való hatásáról és arról, hogy a városok, épületek sorsáról a közösségi tervezésben történő döntés a legjobb módszer.

A beszélgetések közül a gyülekezet nélkül maradt modern templomok újrahasznosításának kérdéseit boncolgató csoportban vettem részt.

Hollandiában csak a két világháború után 1564 új templomot építettek, mert úgy gondolták, hogy minden lakóközösségi központban az egyéb középületek mellett kell lennie egy-egy templomnak is. Ma, sajnos, a templomok többsége használaton kívül áll, és az egyházak mintegy ezer templom eladását tervezik a következő években. Vannak jó és rossz példái a vallási épületek újrahasznosításának. Mindenekelőtt azonban azokat az alap-kritériumokat kell meghatározni, amelyek a templomoknak az eredetitől eltérő funkcióval való megtöltését szabják meg. A legfontosabb ezek közül, hogy – főleg a katolikus templomok esetében, amelyek megszentelt terek – csak olyan használat engedhető meg, amely nem sérti az épület eredeti rendeltetését, annak gondolatiságát és lelkiségét. A holland örökségvédelmi intézet (RACM) most készíti elő az ebből az időszakból származó negyven templom műemlékké nyilvánítását, amely természetesen azzal jár, hogy sok templomépületet részletes értékvizsgálat alá vesznek.

A beszélgetések moderátorai a rendezvény végén beszámoltak a különböző csoportokban levont fő tulságokról, és bemutatatták a konferenciával párhuzamosan folytatott hallgatói műhelymunka eredményeit is.

A rendezvény tanulmányúttal végződött.

Én a Hilversumban, a Dudok által 1924-ben tervezett városháza részletes megtekintésével kezdődő utat választottam. Az épületet 1991-ben helyreállították – az eredeti anyagok, szerkezetek mintaszerű restaurálásával.

Ezután a holland MoMo korszak másik legjelentősebb üveg- és fémfalú, nagy kiülésű betonkonzolkokkal rendelkező épületét látogattunk meg, a Zonnestraal Szanatóriumot. A Duiker és Bijvoet által tervezett épületet állami pénzből újítták fel, és igen nagy kreativitásra van szüksége Vessel de Jongénak és munkatársainak, mert az eredeti fém-szelvényeket már nem gyártják. Érdekes információt kaptunk a tüdőbetegek korábbi kúrálási módjáról és láttuk azokat a kis egyszemélyes faházakat, amelyeket egyetemi hallgatók építettek meg az eredetiek másolataként, s amelyekbe a már javuló állapotú betegeket helyezték el, fűtés és víz nélkül, télen-nyáron éjjel-nappali tartózkodásra. Aki ezt kibírta, az életben maradt és meggyógyult...

Ezután megnéztük Rotterdamban a színes, Mondrian-képre emlékeztető Rietveld-Schröder házat, majd a Rietveld által tervezett 1957-ben épült lakótelepet Utrechtben. A különböző méterű lakásokat tartalmazó többemeletes épületek és sorházak játszó és pihenő parkokat vesznek közre. Mind az épületeket, mind a közterületeket felújították, kellemes környezetet biztosítva a lakónak. Az egyik földszinti lakásban a helyiek egy kis retro-lakásmúzeumot „üzemeltetnek”, az ötvenes-hatvanas évek jellegzetes bútoraival.

A buszon *Maija Kariamo*, Alvar Aalto örökségét gondozó építésznő mellett ültem, akivel már régóta ismerjük egymást, és most a beszélgetés közben eszembe jutott az az 1974-es kaland, amikor a barát-nőmmel benyitottunk az Aalto Stúdió kertkapuján, és mivel senki nem tartóztatott fel minket, a kert felől még magába az irodába is bemerészkedtünk. Néhány (Zenit fényképezőgéppemmel készített!) kép elkattintása után aztán sietve távoztunk. Maija megkért, ha megtalálom a képeket, küldjem el az Alvar Aalto Alapítvány számára. Nem kis időbe került megtalálni a képeket, de végül sikerült, s szerencsére a diakeret üvegei mögött még jó minőségben ismertem rá az emlékeimben azóta is élénken élő, makettekkel és rajzokkal teli, igazi építész-műterem hangulatot árasztó irodabelsőre. A képeket, CD-re írva azóta eljuttattam az Alapítvány archívumába.

A valódi szakmai tanulságokon túl az ilyen „egyéb” hozadékok is fontos eredményei egy-egy nemzetközi konferenciának. ■

36 új védett régészeti értékünk van

NAGY LEVENTE

Megjelent a több mint másfél éve várt 1/2009. (I. 23.) OKM rendelet, amely nyolc kiemelkedő tudományos jelentőségű lelőhelyet *kiemelt*, további 28 jelentőségű lelőhelyet pedig *fokozott* besorolással nyilvánított védetté. Két további esetben (Mosonszentmiklós, Zamárdi) a jogszabály több olyan ingatlan vonatkozásában rendelte el a védettség megszüntetését, amelyek megosztások miatt már az érintett lelőhelyek határain kívül jöttek létre, illetve a földben rejlő régészeti értékeket a védetté nyilvánítás óta eredményesen feltárták.

A KÖH országos lelőhely-adatbázisa Magyarországon ez év januárjáig 499 régészeti védett területen (védett ingatlanokból álló területen) csaknem 2000 védett régészeti lelőhelyet tartott nyilván. Az új rendeletnek köszönhetően 32 új védett terület jött létre, négy esetben (Bp. I. Gellért-hegy, Szanda-Várhegy, Mosdós (szalacsikai halomsírok), Székesfehérvár-római kori „pátkai” kőgát) a minisztérium a korábban fennálló védettséget terjesztette ki az érintett objektumok teljes területére. Mivel az újonnan védetté nyilvánított lelőhelyek többsége több lelőhelyből álló, topográfiai szempontból összetartozó lelőhely-komplexumot alkot, a rendeletben szereplő 32 újonnan védett és négy kiterjesztett védett régészeti területen összesen 54 lelőhely került jogszabályi védelem alá. A védetté nyilvánított régészeti értékeket kronológiai sorrendben soroljuk fel, az újkőkortól a középkorig:

*Buják
Tarisznyapart
bronzkori telep*

*A felvételeket
a szerző készítette*

Háromszoros körárokval körülvevett újkőkori töbrétegy (tell) település (kiemelt)

Battonya, Parázs-tanya – Szakálhái és tiszai kultúra (Kr. e. 6. évezred utolsó harmada – 5. évezred első harmada)

Korai és középső bronzkori magaslati települések, tellek (fokozott)

Salgótarján, Pécskő-szikla – Badeni (késő rézkor), hatvani k., 4. évezred vége – 3. évezred
Aszód/Iklad, Manyik (tell) – Hatvani k., 3. ée. utolsó harmada – 2. ée. eleje
Hébalom, Templomdomb (tell és Árpád-kori templom) – Hatvani k., 3. ée. utolsó harmada – 2. ée. eleje; Kr. u. 12. sz. vége
Kláráfalva, Hajdova (tell) – Perjámosi k., 3. ée. utolsó harmada – 2. ée. eleje
Felsővadász, Várdomb (tell) – Hatvani, füzesabonyi k., 3. ée. utolsó – 2. ée. 1. harmada
Alsóvadász, Várdomb (tell) – Hatvani, füzesabonyi k., 3. ée. utolsó – 2. ée. 1. harmada
Buják, Tarisznyapart – Hatvani, füzesabonyi k., kozsideri időszak, 2. ée. első fele
Edelény, Ludmilla-dűlő – Füzesabonyi k., 2. ée. első harmada

A késő újkőkorból, valamint a korai és a középső bronzkorból virágzó töbrétegy alföldi, illetve észak-magyarországi tell-települések maradványai több méter magas dombokként maradtak az utókorra. A hosszabb ideig folyamatosan lakott tellek impozáns rétegsoraiknak köszönhetően több évszázad történetét megjelenítő különleges adattárak, a szakirodalomból jól ismert és ásatásokkal is kutattott 6500-7500 éves újkőkori tellek közül a battonyai Parázs-tanya az utolsó, amely még nem állt jogszabályi védelem alatt. A szakálhái és tiszai kultúrák hasonló emlékei között egyedülálló háromszoros körárok-rendszer még bolygatatlan részét a védési eljárás megindítása révén az utolsó pillanatban sikerült megmenteni a visszafordíthatatlan állapotromlással járó tárcsázástól és talajlazítástól.

A korai és középső bronzkori hatvani és füzesabonyi kultúrák gyakran védősáncokkal vagy árokkal megerősített telepei a Kárpát-medence Kr. e. 3-2. évezred történetének meghatározó forrásai, de fontosak számunkra azok a Magyarországon ritka késő rézkori magaslati telepek is (Kr. e. 4. évezred vége – 3. évezred első harmada), amelyek a rendeletnek köszönhetően mára csaknem mind védetté nyilvánított lelőhelyek.

Késő bronzkori – vaskori magaslati települések (kiemelt)
(Késő bronzkor: Kr. e. 15-10. sz.; kora vaskor: 9-5. sz.; késő vaskor: Kr. e. 4-1. sz.)

Kisterenye, Hársas – Hatvani, füzesabonyi, pilinyi, Kyjatice k., 3. ée. vége – 8. sz.
Szécsény-Bencsúrfa, Major-begy – Pilinyi, Kyjatice k., 15-8. sz.
Szanda, Várhegy (Bolba-begy), kiterjesztés – Kyjatice k., 12-8. sz.

Bp. I. Gellért-hegy északi oldala, kiterjesztés, Urnamezős és kelta k., 12-8; 2-1. sz.

Báta, Öreg-hegy – Urnamezős és kelta k., 12-8; 2-1. sz.

Kora vaskori halomsíros temetők, Hallstatt-kultúra (fokozott)

Zalaszántó, Vár-rét, 7-6. sz.

Mosdós, Deák-domb, kiterjesztés, szalacscai temető nyugati sírcsoportja, feltehetően 7-6. sz.

A késő bronzkorban és a kora vaskorban az Észak-magyarországi Pilinyi (Kr. e. 15-13. sz.) és a Kyjatice-kultúra (12-8. sz.), valamint a tiszántúli Gáva és a dunántúli Urnamezős kultúra (12-8. sz.) fémműves központjai egész Közép-Európában egyedülálló gazdasági-társadalmi jelentőséggel bírtak. Középhegységeink erdővel borított területein gyakran több méter magas, legalább 3000 éves sáncokkal körülvett, 5-től 100 hektár nagyságot is elérő magaslati települések rejtőznek. A térség késő bronzkori „regionális” központjai közül a legjelentősebbek – nemzetközi jelentőségükre való tekintettel – kiemelt védelmet kaptak. A régészeti védettség kihirdetése reményeink szerint a késő bronzkori erődített telepeinket rendszeresen fosztogató kincskereső tevékenységét is visszaszorítja majd, mivel a természetvédelmi oltalom alatt álló legjelentősebb magaslati településeinket a természetvédelmi örök is gyakrabban látogatják majd.

A Dunántúlon az Urnamezős kultúrát követő keleti Hallstatt-kultúra idején továbbélő késő bronzkori telepek közelében nagy méretű sírhalmokból álló temetők jelentek meg (Kr. e. 7. sz.). A már védettség alatt álló zalaszántói Tátika, valamint a Nagyberki-szalacscai szőlőhegy sáncokkal védelmezett központjaihoz tartozó kora vaskori halomsírcsoportok védetté nyilvánításával a Dunántúl szinte csaknem valamennyi szakirodalomból ismert, ásatással megkutatott halomsíros temetője védetté vált.

A Kr. e. 3-2. században, a késő vaskori kelták idején meginduló, de még az 1. század vége előtt megszakadó városiasodási folyamat eredményeképpen újra benépesülnek a megtelepedésre alkalmas fennsíkok. A bátai Öreg-hegy és a felette húzóódó fennsík a közelből előkerült „bátai” vadkanszoborcika miatt nevezetes, míg a késő bronzkori eredetű, majd a Kr. e. 2-1. században újra virágkorát élő Gellért-hegyi magaslati telep déli oldalának 1991 óta fennálló védettségét az északi oldalra is kiterjesztettük. A parkerdőben – a Citadella előtti kilátóhelyektől néhány méterre északra – még mindig jól látszik a kelta korban többször átépített sánc, rekonstrukciós makettje a Citadellában berendezett kiállításon látható.

Római villa és sírkamra (kiemelt)

Kemenesszentpéter, Dombi-dűlő, 2. sz.

Római kori kelta őslakosság halomsíros temetkezései, Kr. u. 2-3. sz. (fokozott)

Alsóbogát, Csalános

Kemenesszentpéter, Pagony

Pördefölde, Nagyerdő

Somogyaszaló, Deseda-erdő

Somogyjád, Apánkai-erdő (és késő rézkori magaslati telep, Badeni k., 4. ée vége)

Somogyvár, Bréza-erdő

Magyarország védett régészeti lelőhelyei között mind az őskori halomsírokkal, mind a többi lelőhely-típussal (erődökkel, várakkal, telepekkel, villákkal) összehasonlítva számarányukban alulrepre-

*Zalaszántó
Vár-rét kora
vaskori halomsír
Kr. e. 7. sz.*

zentáltak voltak a római kori halomsírok, pedig ezek a Dunántúl Kr. u. 2-3. századi történetének különleges régészeti forrásai, ráadásul a késő rézkori kurgánokhoz és a kora vaskori halomsírokhöz képest viszonylag kis méreteik miatt gyakran jobban ki vannak téve a pusztulás veszélyének. Mivel a dunántúli római kori halmos temetők többségében a temetkezés(ek) nem a halom közepén, hanem a széléhez közelebb, valamelyik negyedben található(k), még a középső, legmagasabb részükön rablásatással, vagy részleges régészeti feltárással bolygatott halmok is tartalmazhatnak érintetlen temetkezés(ek)e)t, amelyek indokolttá teszik fokozott régészeti védelmüket. Későbbi kutatásuk a sírokba temetkező „bennszülött” kelta közösségek társadalmi viszonyainak és kapcsolatrendszerének jobb megismerése szempontjából lényeges. Kiemelt besorolással került védelem alá a nemzetközi hírű Kemenesszentpéter, Dombi-dűlő 1. számú halomsírájának előfolyosós sírkamrája a dongaboltozat indításáig álló felmenő falaival, amely – 2006 óta műemléki védettségre is felterjesztve – esővel, faggal, széllel dacolva várja a szakszerű konzerválás befejezését.

Római erődök és egyéb létesítmények (fokozott)

Paks-Dunakömlőd, Lussonium katonai tábor és település – 1. sz. közepe – 5. sz. eleje

Babarc, Szabad-földek, villagazdaság épületei – 1. sz. második fele – 5. sz. első harmada

Bakonya, Csucsai-dűlő, villagazdaság és vízvezeték forrásfoglalata – 2-4. sz.

Székesfehérvár, Kőrakás-major, „pátkai” völgyzárógát, kiterjesztés – 2-4. sz. (?)

Esztergom/Pilismarót – Hidegtelek-kereszt, magaslati erőd – 4. sz.

Kisoroszi, Pásztor-kert, őrtorony – 4. sz. utolsó harmada

Szentendre, Dera-patak torkolata, kikötőerőd – 4. sz. utolsó harmada (371-373 k.)

Tabitótfa, Balhavár, kikötőerőd – 4. sz. utolsó harmada (371-373 k.)

A világörökségi listára javasolt római katonai létesítmények többsége már korábban is védett volt. Az egy központi toronyból és két saroktoronyból álló ún. nógrádverőcei típusú kikötőerődök, amelyek a birodalomban a kutatás jelenlegi állása szerint a legnagyobb számban a valeriai ripa-szakasról ismertek és I. Valentinianus császár uralkodása idején létesültek, a késő római hadtörténet különleges forrásai. A topográfiailag azonosítható, nem víz alatt található kikötőerődök közül (Szob, Dunakeszi, Dunafalva, Szigetmonostor, Szentendre, Tahitótfa, Verőce) mára valamennyi objektum védetté nyilvánítására sikeresen befejeződött.

Paks
Dunakömlőd
Lussonium erőd
déli kapuja

2009 januárjáig Lussonium volt az egyetlen római katonai tábor Magyarországon, amely még nem állt jogszabályi védettség alatt – feltehetően tévedésből nem került fel 1951-ben a római katonai táborokat is tartalmazó védetté nyilvánítási listára. A néhány éve műemléki védelem alatt is álló, *Visy Zsolt* ásatai és *H. Vladár Ágnes* műemlék-helyreállításai révén szinte új életre kelt erőd északi palánk-kaputornyának nemrég elkészült rekonstrukciója a 2008. évi Mustra kiállításán is szerepel. Védelem alá került a világörökséggé nyilvánított késő római temetőjéről ismert Sopianae territoriumához tartozó két kiemelkedő tudományos jelentőségű világadzaság (Babarc és Bakonya), valamint a római (és középkori?) műszaki építészet fontos emléke, a védési eljárás idején már siralmas műszaki állapotban lévő, falkutatások híján mindmáig számos rejtélyt őrző monumentális "pátkai" kőgát teljes nyomvonala.

Középkori lelőhelyek (Zirc kiemelt, a többi fokozott)

Zirc, ciszterci apátság – 1182-1543
Báta, Klastrom-begy, bencés apátság – 11.sz.vége – 1539
Nagyatád, Bodvica, faluhely és rotunda – 13. sz. – 1575
Hosszúbetény/Pécsvárad, Zengővár, 13. sz. második fele
Sátoraljaújhely, Várbegy, Újhely (Patak) vára, 13. sz. közepe – 1537

Védett lelőhelyeink között az őskori és római kori emlékekhez képest is feltűnően nagy a középkori lelőhelyek száma, ennek ellenére egyetlen védési rendeletről sem maradhatnak ki a magyar történelem és kultúrtörténet e becses forrásai. A középkori Magyarország kiemelkedő gazdaság- és kultúrtörténeti központjainak számító kolostorok közül az elmúlt évek eredményes régészeti kutatásainak köszönhetően nemcsak a III. Béla által alapított zirci ciszterci apátság, hanem a Szent László király által alapított bátai bencés apátság teljes jelenleg ismert területét sikerült védetté nyilvánítani. (Zircen a barokk apátsági templom és kolostor és a 12. századi templom egyetlen *in situ* megmaradt oszlopa régóta műemlék; a különleges Szent Vér-

Zirc ciszterci
kolostor templom
megmaradt
oszlopa 12. sz.

ereklye, „Krisztus urunknak az Oltáriszentségből kiömlő csodálatos vére“ miatt híres késő középkori búcsújáró helynek számító bátai apátság 15. századi épületei mellett 1939-ben felépült Szt. Vér templom műemléki védési eljárás alatt áll.)

A Nagyatád melletti Bodvica középkori falu különleges rotundája *Aradi Csilla*, a földszáncal körülvett kő-lakótornyos, éveken keresztül súlyosan veszélyeztetett Zengővár *Miklós Zsuzsa* kutatásai révén vált ismertté. A védési eljárás megindítása után megkezdődött a középkori kútfőinkben gyakran emlegetett változatos történetű sátoraljaújhelyi vár régészeti kutatása is, *Ringer István* vezetésével. Öt felsorolt középkori emlékünknél közül négy a török korban elpusztult, föld alatt rejtőzködő történeti-régészeti-művészettörténeti értékeik felkutatása, számba vétele csak további kutatások során lehetséges. A jogszabályban deklarált régészeti védelem – reményeink szerint – nagymértékben hozzásegítheti majd a jövő generációk régészeit közös értékeink megőrzéséhez, későbbi kutathatóságuk biztosításához. Az örökségvédelmi szempontból nagy horderejű védési rendeletről és az újonnan védett régészeti értékeket bemutató cikk fontosságára való tekintettel a Védési Osztály az Örökség folyóirat állandó rovatát („Műemléki-régészeti értékeink nyomában“) e hónapra felfüggesztette, márciustól kezdve azonban a rovat újra folytatódik egy-egy nemrég védetté nyilvánított vagy védési eljárás alatt álló lelőhely és műemlék bemutatásával. ■

BÚCSÚZUNK

A közelmúltban kaptuk a hírt, hogy életének 81-ik évében elhunyt volt kollégánk, Mezősi József. Akik még emlékeznek a régi OMF-re, azoknak Jóska egy volt az intézménnyel. Kitűnő gyakorlati építész tudásával bármikor, bármilyen ügyben mindig rendelkezésre állt, segített mindenkinek. A „hőskorban“ tagja volt az ICOMOS Népi Építészeti Szakbizottságának. Szeretettel gondolunk rá, emlékét megőrizzük.

Jelentés

a Kulturális Javak Bizottsága (KJB) 2008. évi munkájáról

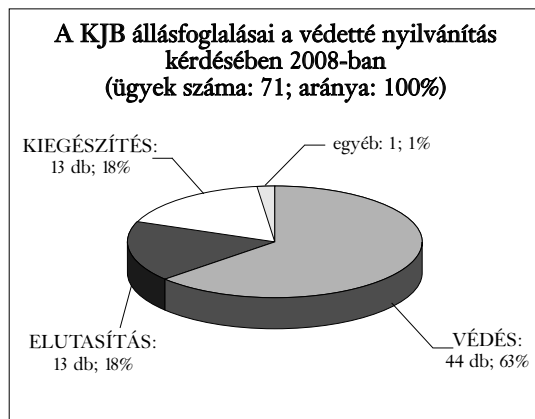
BUZINKAY PÉTER

A 2006. tavaszán, két éves ciklusokra felkért, hét külső szakemberrel megalapított Kulturális Javak Bizottságát (KJB) és eddigi működését a KÖH, illetve a műtárgyfelügyelet egyik „sikertörténeteként” könyvelhetjük el. A testület a jogszabályban rögzített első kétéves időszakában, és azóta is megállapítható, hogy folyamatosan magas színvonalon, komoly szakmai és tudományos munkát végzett.

A KJB elnöki teendőit a 2008 májusában történt tisztújítást követően is a bizottsági tagok által újraválasztott Király Erzsébet, a Magyar Nemzeti Galéria képviselője látta el. A KJB titkárságát továbbra is a Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodája adta: az ülések megszervezésével, az egyes ügyek tárgyalásra történő előkészítésével, az ülésen elhangzottak rögzítésével, majd a hivatali, hatósági döntésekbe való beépítésével.

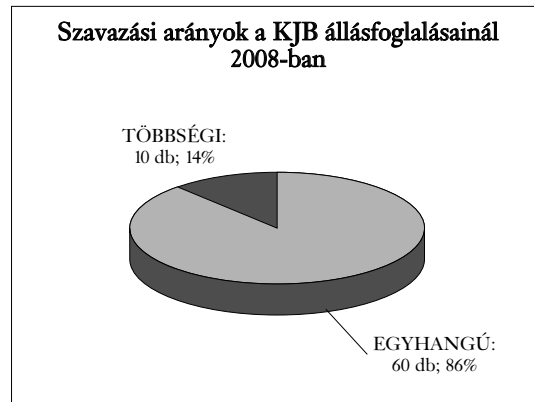
Tavaly májusban a kétéves tagjelölés megújításakor az egyik tag, az Országos Széchényi Könyvtár eddigi képviselője helyett Berkes Katalint, a Régi Nyomtatványok Tára főkönyvtárosát jelölte a nemzeti könyvtár vezetője. A többi tag esetében a jelölő szervezetek ajánlása nyomán a korábbi tagok megbízatását újította meg a KÖH elnöke további két évre.

A korábbi években már kialakított és bejáratott rendszer szerint folytatódott a munka 2008-ban is: a KJB havi rendszerességgel – nyári szünetet közbeiktatva – tíz ülést tartott, ahol összesen 71 napirendi pontot (ügyet) tárgyalt meg. Ezek az ügyek jellemzően védetté nyilvánításhoz kapcsolódtak. (Egy, a KJB tisztújításához kapcsolódó téma kivételével.) A KJB létrehozatala óta minden egyes, a KÖH elé került új műtárgyvédési ügyről állásfoglalást alakított ki, tehát 2008-ban sem hozott a Hivatal döntést a KJB véleménye nélkül.

A 71 megtárgyalt ügyből 44 esetben (63 %) foglalt állás a KJB a védelem mellett, 13 esetben (18 %) ellene

és 13 esetben (18 %) pedig a szakvélemény kiegészítését javasolta. Az szavazások többnyire egyhangúak voltak, a védetté nyilvánítás mellett tíz esetben került sor többségi döntéssel elfogadott állásfoglalásra, azaz az esetek 86 %-ában a védelem minden terület képviselője egyetértett.

Tanulságos a megelőző év adataival való összehasonlítás: 2008-ban az állásfoglalások 86 %-a volt egyhangú, míg ugyanez 2007-ben 98 % volt. A megelőző évhez képest tehát jelentős mértékben nőtt azoknak az ügyeknek száma, ahol a testület tagjainak véleménye megoszlott, a védelem nem egyhangúlag támogatták.

A KJB ugyanakkor az előző évihez hasonló arányban (kb. 30 %) ajánlotta a túlnyomó részben a múzeumoktól, közgyűjteményektől származó védési javaslatok elutasítását vagy kiegészítését, ami egyértelmű jele, hogy a szakvéleményeket elkészítő közgyűjtemények munkája továbbra is nagy kívánalmat magán hordoz. A Hivatal a KJB állásfoglalásait egyetlen kivételtől eltekintve minden esetben megalapozottnak ítélte, és döntéseit azokkal összhangban hozta meg. (A kivételt egy régi könyv védési ügye képezte, ahol egy hazai és 17 további európai közkönyvtári nyilvántartott példány ismeretében a pótolhatatlanság és a ritkaság szempontjait nem látta teljesülni.)

A KJB eddigi, most már több éves munkáját és tapasztalatait összegezve elmondható, hogy munkája eredményeként jelentős lépéseket sikerült tenni az egységes szemlélettel, magas szakmai színvonalon és konszenzus alapján kimondott műtárgyvédettség irányába. A korábbi, több évtizedes közgyűjteményi előzmények után ugyanis a 16 különféle elődöntésményi gyakorlat egységesítése, az adott társadalmi, gazdasági és örökségvédelmi környezethez igazítása már jó ideje elengedhetetlen volt. Így sikerült a korábbi években (1998. óta) megoldatlan könyvtári védelem ügyét is rendezni: a bizottsági viták alkalmával a könyvtári szakértőknek is be kellett látniuk, hogy bár a könyvtári dokumentumok is egy sajátos tárgycsoportot képeznek, de ugyanígy mindegyik másik műfaj, vagy egység is különleges a maga módján, s éppen ezért nem indokolt, hogy a többi műfaj rovására bármelyik is túlzott hangsúlyt kapjon a védelem során. Bizonyára a KJB munkájának is köszönhető, hogy az újonnan kimondott védettségeket kevesebb kritika érte, a közvélemény, a műkereskedelem, a műgyűjtők és más érintettek is elfogadóbbak lettek, és a fellebbezések száma is csökkent. ■

Szent Gellért Gyógyfürdő műemléki rekonstrukciója – I. ütem

A mai fürdőszálló épületet – középkori, török és XVIII. századi előzmények után – Sterk Izidor, Hegedűs Armin és Sebestyén Arthur tervei alapján, 1910 és 1918 közt építtette a Székesfőváros.

Kétszer bővítették, 1927-ben (hullám-medence, hullám-gépház öltöző-szárny) és 1934-ben (pezsgőfürdő) A bővítések és a szállodai emeletréépítés a létesítmény növekvő népszerűségét jelzik.

A pezsgőfürdőt és a kerti részeket az 1970-es években felújították. Ekkor készült – a korábbi, Haas és Somogyi szerkezetet pótló – acél-üveg tolótető is, ami – erős korróziós károsodása miatt – ismét sorra került. A tolótető primer váza felújítható volt, de a külső és belső tételhatároló szerkezetet – az archív fotók alapján – újra kellett építeni.

A mai műemléki rekonstrukció a Gyógyfürdő erősen leromlott lényegi részeinek tovább már nem halasztható helyreállítását célozta.

A férfi és női termálfürdők a pezsgőfürdő két oldalán, a háromrészes előcsarnokból nyílnak, eredetileg is különböző stílusban épültek. Míg a férfi fürdőrészekben nagyrészt fellelhetők vagy kikövetkeztethetők voltak az eredeti térformák és anyagok, addig a női fürdő – feltehetőleg a háborús sérülések és az azt követő „szocreál” felújítás miatt – erősebb, invenciózusabb rekonstrukciót igényelt.

A női oldalon a fekvőkabinok rendszere a férfi oldali mintájára készült. Rekonstruáltuk az öltözőgaléria elliptikus, ölmozott üveg felülvilágító-piramisait, és a medencetér elfalazott kútfülkéit kibontva megvalósult a medencék és a bejárati előtér rekonstrukciója. A medencetér falain – anyagi erőforrás híján – egyelőre meghagytuk a háború után készített fekete-fehér kőburkolatot.

A férfi oldalon a kivitelezés egyik legnagyobb műszaki problémája a Zsolnay gyár épület-kerámia alkotásainak kibontása vagy helyben tartása volt, a teljes födém- és a vele egybeépített medenceszerkezet rekonstrukciójához! A padokat elemeikre bontották, míg a kutakat a falazatokhoz hátrahorgonyozva lehetett a szükséges bontási és építési műveleteket elvégezni. Az elemes kerámia falburkolat letisztítása, konzerválása és kiegészítése, a köztes

mezők mozaikburkolatának restaurálása párhuzamosan készült a medenceburkolatokkal.

A medence-fenék és a köztes padlóburkolat eredeti állapotában megmaradt. A hullámvonalas mozaikburkolatot elemről elemre felmértük, és újragyártott anyagból visszaépítettük. Ezt a csúszásmentes, teljes keresztmetszetében színezett, kemény mozaik-anyagot használtuk a medencefenéken és a vizes terekben, az ismert és a hipotetikusan rekonstruált részeket mustrázatában elkülönítve. Az öltözőterekben vörös greslap anyagot használtunk az eredeti magnezit padló pótlására. A medencetérben sikerült újra-konstruálni az archív felvételeken megfigyelhető, különös, bogár-alakú lámpatesteket!

A ballusztrádót, lambéria-burkolatot, kabinfalakat és bútorokat a férfi oldalon restauráltuk, a női oldalon újra alkottuk. A termál területek legigénybevettebb, ezért legkevésbé megőrzött területe az öltözőterek és a medencetér közti hőlégkamrákból, mosdókból, kezelőkből és zuhanyzókból álló sáv. A férfi oldalon itt van, a női oldalon ide kapcsolódik egy udvari súlyfürdő is, mely terápia nem is létezett még a fürdő átadásakor. E tereknél tekintettel kellett lenni a terápiára és az üzemelés technikájára, és ezt igyekeztünk tárgyilagos formálással a fürdő meglévő építészeti rendszerébe integrálni. Az előcsarnok felülvilágítója és tetőzete ugyanebben a felújítási ciklusban készült el, az ölmozott üvegrészek tisztításával, restaurálásával.

A gyógyfürdő műemléki rekonstrukciója fővárosi keretből és az ÖTM – Magyar Turisztikai Hivatal által biztosított pályázati támogatásból készült el. ■

Tervező: Ybl Tervező Kft.; Építésztervező: Bujdosó Győző; Építész munkatárs: Jánosik Gergely, Fazekas Attila; Művészettörténeti kutatás: Rozsnyai József, H-Y Építéstörténeti és Műemléki Kft.; Statikus tervező: Halmi Balázs; Elektromos tervező: Kutbi Levente; Géptervező: Tóth Sándor, Technoklima Kft.; Építető: Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Zrt.; Generál kivitelezés: Kalottherm Zrt.; Mozaik restaurátor: Bálint István; Ölmozott üveg restaurátor: Gonzales Gábor; Fa- és bútorestaurátori munkák befejezésegajavítása: Zsámbéki Anna és Bodnár Gyula; Kerámia restaurátor: Czifrák László; Utángyártott mozaik és kerámia-elemek: Zakar István és Somogyi István, Keramikum Kft.; Faburkolatok, bútorok: Knizner Béla asztalosüzeme; Műemléki felügyelő: Marjai Sándor, Hurták Gabriella;

■ Szöveg: Bujdosó Győző, Fotó: Galacanu Efstatia és Hurták Gabriella

Ádi bácsi öröksége

VÁRALLYAY RÉKA

2008 gömbölyű esztendőnek ígérkezett. A két nullás és a nyolcas biztató, kerek számokként mosolyogtak, az induló szököv az újabb négyes egység kezdetét jelezte, saját életemben pedig egy gyerekkor óta várt évforduló, korforduló beteljesülését, melyet József Attila is megénekelte. Bár mennyire is szépnek és kereknek tűnt ez az esztendő, nagyon sok nem várt változással és elvesztéssel járt. Kezdődött egy januári szennyvízáradattal, mely a tárolóban őrzött összes egyetemi jegyzetemet és gimnazista kori tárgyi emlékeket megsemmisítette. Ez nekem – mint mindig gyűjtögető, érzékeny léleknek – igen nagy csapást jelentett, és hosszú, gondolkodós órákat szerzett az anyagi javak ellentmondásos jelentőségéről.

Azután februárban eladtam a budapesti lakásomat, és március 1-jén az összes könyvemmel, a Szeleczky Zita nénitől örökölt, Floridából hazatért pianínóval, a nászajándékba kapott 80 üvegpohárral és minden egyéb fontosnak vélt tárggyal, bútorral együtt átköltöztem Sepsiszentgyörgyre. Az újabb mély, filozofikus gondolatokra – mármint hogy szülőhelyem és leendő otthonom között 750 km húzódik – útközben nem volt sok lehetőség, mert jeges szél lökdöste az autót, a Bogáti erdőtől pedig havas eső tette síkossá az utat. De megérkeztünk épségben, egyetlen pohár sem tört el!

Így telt el az első negyedév, majd gyorsan jött a másik három. A történésekről eddig megjelent írásaim már sokat elárultak – bizony, ilyen sűrű évem talán még nem is volt. Hét közben az erdélyi örökségvédelem szakmai és emberi kapcsolatait építgettem, hétvégenként bikfalvi udvarházunk repedéseiből tépkedtem a vérehulló fecskéfévet, esetleg kölevest főztem a fiúknak, akik emberfeletti munkával rendezték a terepet a ház körül. (Gondolom, a mesét sokan ismerik. Velünk is megtörtént, mint az egyszerű vándorlegénnyel, hogy élelem nélkül indultunk el egy szép vasárnap Bikfalvára. Nem tudtuk, hogy aznap minden zárva tart, így a szomszédok adták össze a pityókatokányhoz (alias paprikás krumpli) valót.)

A szakmai eredményekre visszatekintve, a 2008-as évben sikerült a Keöpeczi Sebestyén József Műemlékvédő Társasággal együttműködésben a Kovászna Megyei Tanács anyagi és szellemi támogatását is megnyerni a háromszéki kúriák védelméhez és a bikfalvi értékvédelmi program elindításához. Hasonlóképpen, az eddig elsősorban szász településeket támogató Mihai Eminescu Trust-ot is a háromszéki ügyek mellé állítottuk. A Műemléki Világnap kapcsán hagyományteremtő rajzpályázatot szerveztünk, április végén pedig egy nagy sikerű, erdélyi örökségvédelemmel foglalkozó konferenciát az ELTE dísztermében, Budapesten.

Nyáron kilenc egyetem és szakközépiskola 38 diákjának részvételével folytatódott Sepsiszek települési inventarizációja és építészeti felmérése. Ősszel a Kulturális Örökség Napjaihoz csaknem 40 háromszéki helyszín kapcsolódott, majd novemberben, a Megyei Tanáccsal közösen, a helyi értékvédelmet hangsúlyozó civil napokat szerveztük meg. Közben megszületett egy különleges album *Háromszéki útirajzok* címmel, melyben épített örökségünk népszerűsítésére hat székelyföldi grafikus rajzai mutatják be a térség kapuit, népi lakóházait, kastélyait, kúriáit, templomait és temetőit.

Voltak az évnek kiemelkedően szép és szomorú pillanatai is – írás közben Chopin Nocturne-eket hallgatok, gyönyörűek. Több ezek közül *Kónya Ádám*-hoz, Ádi bácsihoz kapcsolódik. A Székely Nemzeti Múzeum nyugalmazott igazgatója, a kiváló földrajztanár, helytörténész, polihisztor nevét sokan ismerhetik. Én, személy szerint, nagyon sokat köszönhetek neki. 2000-2001-ben, amikor szakdolgozatot írtam a miklósvári Kálnoky-kastélyból, az épületkutatás után első utam hozzá vezetett, hogy ismeretlenül is elétárjam a Miklósváron készített fotóimat. Ádi bácsi otthonában fogadott. Emlékszem, régi vetítógépébe egyesével tettük be a diákat, míg a nyolcvanadik kocka körül ki nem égett a számtalan előadást megélt izzó... 2004-ben, sepsiszentgyörgyi ösztöndíjas tartózkodásom alatt is sokszor felkerestem, hogy az udvarházakról meséljen. Páratlan fényképgyűjteménye, nagy tudása és csodálatos előadói képessége, humora miatt egy-egy ilyen találkozás örök emléket hagyott bennem. Fiatalemberként, már az 1950-es évektől fotózott, rajzolt és kutatott. „Mikós” diákspakájában (a Székely Mikó Kollégium növendéke volt) járta a vidéket, hogy a falubeliekben a bizalmatlanságot eloszlassa. Hatalmas tudásra tett szert, melynek egy részét a Megyei Tükör napilap kulturális rovatában és az Alutában, a Székely Nemzeti Múzeum évkönyvében publikálta. A „rendszer” azonban néhány készülő művét – pl. csillagászati szakkönyvét – nem engedte megjelentetni.

Tsavalty áprilisban, a Műemléki Világnapra Ádi bácsit hívtuk el, hogy a rajzpályázaton részt vevő gyerekeknek meséljen a hetvenes-nyolcvanas évek általa vezetett diáktáborairól. Azóta is sajnálom, hogy nem vettük fel azt az előadást! Tanítványaival nyaranta a Csernáton feletti Ika-vár vagy a Torjához közeli Bálványos-vár lábainál sátraztak, hogy a romokat a bozóttól megtisztítsák, a falmaradványokat megerősítsék. Megjelölték a várakhoz

A bikfalvi Dénes-kúria (a házunk) udvari bomlokzatának részlete

Péter Alpár grafikája (a Háromszéki útirajzok egyik lapja)

vezető turistautakat is, vagy néprajzi felméréseket végeztek: dokumentálták a Csernáton környéki festett bútorok motívumkincsét. A nappali munkálatokat, az esti tábortűznél hajnalig tartó népdalozgatás követte. Nincs olyan növényedő, aki ne emlékezne mindezekre meleg szívvel.

Ádi bácsival utoljára júniusban találkoztam. Egy nagyon kedélyes, hosszú délutánt tölthettem nála. Mesélt a régi Szentgyörgyről, arról, hogy milyen boldogság volt a városban mezítláb járni névadó szent napja, április 24-e után, és „lábujjkáik“ között érezni az utca finom porát vagy az eső utáni bugyborékoló sarat. Mesélt arról is, hogyan bontották el – a hatvanas évektől kezdve – a régi városközpont több jelentős épületét, és tették tönkre a város képét, hangulatát. Búcsúzásokor felmérhetetlen értéket kaptam tőle: csaknem 60 negatívot a bikfalvi udvarházakról. A fotók az 1950-es és az 1960-as években készültek. Azóta, bizony több kúria eltűnt már, még többet átépítettek, vagy egyszerűen a pusztulás semmisítette meg a különleges homlokzati festéseket, stukkódíszeket. A KÖH fotólaborjában (*Cs. Plank Ibolyának* köszönhetően), a 6x6 cm-es negatívokat digitalizálták, így a régit az újjal összevetve, a Székely Nemzeti Múzeumban megrendezett novemberi Civil Napokra csodálatos kiállítást állíthattunk össze Háromszék egyik legkülönle-

sebb településéről. Ibolyával azt terveztük, hogy Ádi bácsi régi negatívjait és diáit szisztematikusan feldolgozzuk, digitális másolatukat elhelyezve a KÖH Fotótárában is. Sajnos erre már nem kerülhetett sor. Súlyosbodó betegsége miatt, többet nem tudtam felmenni hozzá.

November 25-én – épp akkor, amikor a *Háromszéki útirajzok* kötethez készült összes grafikát kiterítettük a földre, hogy egészben láthassuk a könyv anyagát – kaptuk a váratlan hírt, hogy Ádi bácsi elhunyt. És mi ott álltunk szeretett Háromszéknek több mint 120 épületénél – fiatal grafikusok, történészek, művészettörténészek –, olyan emlékek rajzai felett, amelyek megmentéséért ő is rengeteget tett. Mindnyájan azt éreztük, hogy hatalmas örökséget hagyott ránk. Felelősséggel járó örökséget, melyre ezentúl nekünk kell vigyáznunk. Nekünk kell a még ifjabbakat lelkesíteni és tanítani, nekünk kell az égő lángot továbbvinni, hogy mindez fennmaradjon. Még most sem tudok könnyek nélkül visszagondolni az akkor megélt pillanatokra, de a Székely Nemzeti Múzeumból induló temetésre sem. Több száz ember kísérete a kopszót a vártemplomig, a férfiakat és nőket külön vonultató ősi rendben, a város harangjainak zúgásában. Ekkor éreztem meg először, igazán, hogy én is közéjük tartozom, otthon vagyok Háromszéken. ■

Nem is tudom, meddig hallatszik a Kós Károly kiáltó szava?

A mi igazságunk, a mi erőnk.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak.

*A bátraknak kiáltok bát, a barcolni akaróknak, a kötelességtudóknak,
a látni akaróknak, az előre nézőknek.*

Álljanak elő. Ne szégyenkezzenek, ne aludjanak, ne duzzogjanak.

Az élet nem vár, az Élet rohan.

Kiáltó szómmal ezt kiáltom!

NAGY GÁBOR

1921. Az ítélet végrehajtott. Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros magyarsága bekebelezett Romániába. A fájdalom és a keserűség idején, mikor *valabol aláírtak valamit, valabol megalkudtak valamit, valabol elosztottak valamit*, született a gyönyörű, politikai röpirat, a *Kiáltó szó*. A Megmaradás, az Élet kiáltványa. Leszámolás a kétségbeeséssel, a csökönyös passzivitással. *Dolgozunk kell, ha élni akarunk, és akarunk élni, tebát dolgozni fogunk*. Saját erőből kell építkezni, mert senki nem fog segíteni. És a sajátos helyzetben megkapaszkodván, a tiszta transzilván gondolattal erősödve, az Élet nem apadt el, élni akart. Fél évszázaddal később Kós Károly úgy tanúskodott minderről, hogy a *Kiáltó szó* önmagában csak pusztába kiáltott szó maradt volna, a tett hitelesítő példája nélkül. Vállalni kellett és vállalta is, a számára idegen, de mégis szükségszerű szervezkedést, pártosodást, amely meg tudta rázni az anakronisztikus passzivitást, szembeállítván *az életre ébresztett józan nép életmunkát-vállalásával*, hogy aztán a politikai sikerek és félsikerek után a kultúra területén folytassa nemes harcát Erdélyért, a megmaradásért. És mit látunk most, több mint nyolcvan évvel később? Erdély, Bánság, Körösvidék és Máramaros

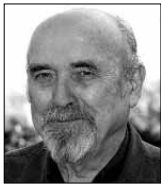
magyarsága egyre fogyatkozik. És újra pártosodik. Miként a maradék Magyarország is. Most kellene nagyon hallanunk a kiáltó szót, Kós Károly kiáltó szavát. „De – ahogy Csoóri Sándor mondta a Prima Primissima díj átvételekor – előbb meg kell tudni, hogy mi történt, és hogy mi történik az országban. Föl kell fedeznünk újra Magyarországot, mint ahogy Trianon és 1956 után is föl kellett.“ Kós Károly életműve, üzenete, kiáltó szava megrendítően aktuális: „A Kós Károly Alapítvány az 1915-ben írt kéziratok könyve, a *Testamentum és agrikultura* 2004-ben megjelent hasonmás kiadása után a családi hagyatékban őrzött, eddig még sehol nem publikált, és hasonlóképpen a középkori kódexek stílusában készült könyv facsimile kiadásával járul hozzá Kós Károly életművének megismertetéséhez.“

A mi igazságunk, a mi erőnk.

Az lesz a mienk, amit ki tudunk küzdeni magunknak.

E bevezető sorokkal bocsátotta útjára az Alapítvány az építőművész – író – tudós születése 125. évfordulójára megjelent művének facsimile kiadását. E könyv és – márciustól kezdődően az ÖRÖKSÉG minden számában – egy-egy Kós-ház bemutatásával kívánunk tisztelni a művész életműve előtt.

Házunktája történelem

Gerevich Gárda VI.

A „Gerevich-görlök“ megjelenése a műemléki bizottságban

ÉRI ISTVÁN

Az elmúlt hónapokban alkalmunk volt áttekinteni a „Gerevich-gárda“ öt fiatal, érdemdús férfitagjának pályafutását a MOB-ban. Megismerkedhettünk alkalmazásuk előzményeivel, a korabeli tudományos személyzeti politika szempontjaival. Mindezek hátterében ezeknek a jól képzett szakembereknek a sorsát befolyásoló történelmi eseményekkel, a háború kikerülhetetlen forgatagába bekerültekre gyakorolt hatásával. Szembesülhettünk azzal, amire Gerevich Tibor is rákényszerült: hogyan alakult a MOB általa megtervezett fejlesztési koncepciója? Bizonyára ő is ráébredt, hogy az anyni energiát, utánjárást kívánó elképzelése kudarcba fulladt. Beláthatta, hogy ezen a háborús években csak az változtatható, ha a szakmai munkába nőket von be. (Mindeddig a MOB-nál – a részidős gépíró, illetve takarítónő kivételével – kizárólag férfi alkalmazottak tevékenykedtek.)

A hivatal sanyarú személyi állományának megváltoztatására vonatkozó első – Szinyei Merse Jenő VKM miniszterhez intézett, 1943. május 26-án kelt beadványában olvashatjuk: „A MOB 1938-ban 7 fogalmazási tisztviselővel intézte a csonka ország műemléki adminisztrációját. A Felvidék, Erdély és a Délvidék részbeni visszacsatolásával az ország műemléki állománya megkétszereződött, s miután ezeken a területeken a magyar művészet emlékeit elbanyagolták, a műemléki munka sokszorosan megnövekedett. A MOB tisztviselő kara ezzel arányban nembogy növekedett, sőt állandóan csökkent. Jelenleg is három tisztviselője van buzamosabb ideje távol.“ (Negyedikként a nagy nehezen „visszaszerzett“ Nagy Zoltán hosszas kórházi kezelés alatt állt.)

Köztudomású, hogy az 1924-ben létrehozott Gerevich-tanszék tanítványai közt szép számmal fordultak elő hölgyek. (Ez magyarázza az egyébként rendkívül gáláns, aggregény professzor hallgatónőire ragasztott maliciózus jelzőt is.) Közülük nem mindegyikük iratkozott be egzisztenciális okból az elegáns elnevezésű tanszékre. Gerevich egyik első nő-doktorandusza, *Berkovits Ilona* (1904-1986) is ilyen volt: 1926-ban doktorált, érdeklődési köre a középkori kódex-miniatúrákra terjedt ki. 1926-28 között fizetés nélküli gyakornok a tanszéken, majd Párizsban ösztöndíjas. 1931-32-ben professzora személyéhez kötött hazai ösztöndíjas lett, majd 1939-ig a Széchényi Könyvtár díjtalan gyakornoka. Ez idő tájt fel sem merülhetett – szorosan vett szakmai érdeklődése, illetve első férje (ügyvéd és amatőr drámaíró) anyagi helyzete miatt – a MOB-hoz kerülése. Miután férje 1939-ben az USA-ba emigrált, származása miatt nem kerülhetett állami státusba. Gerevich ekkor – a 40-es évek elején – külsőként alkalmazta és támogatta (esztetogoni topográfia, kassai műemlékjegyzék összeállítása stb.).

1945-ben – már *Tolnai Gábor* irodalomtörténész, minisztériumi főosztályvezető feleségéként – magántanár lett a Gerevich-tanszéken, majd 46. januárjában kinevezték a MOB-hoz. Figyelembe véve 1926-tól számított önkéntes szakmai munkáját, rögtön a VII. fizetési osztályba került. Munkaköre, mint I. osztályú műemlékőr, „az ingó műemléki ügyek“ intézése volt. Itteni pályafutása nem sokáig tartott: férjét római nagykövetnek nevezték ki, ezért 1949-52 között fizetés nélküli szabadságon volt. Hazatérve már a jogutód MMOK-ba került.

Eltekintve a Berkovits-közjátéktól, a MOB első női szakalkalmazottjaként *Szabó Erzsébet* (1913-1973) nevét említhetjük. Ő – megkésett tanítványként – csak 1943-ban tette le Gerevichnél abszolutóriumát, doktori disszertációja azonban csak 1945 őszén készült el. A bizonyára mindkét oldalról fontos és mielőbbi alkalmazás érdekében – miután a megkívánt szakképesítése még hiányzott – Gerevich Szabó Erzsébetet a MNM tudományos és műszaki segédszemélyzetének tagjaként 1942. március 14-i hatállyal díjnokként vettette fel, miután Szabó könyvelői szakképesítéssel is rendelkezett. Gerevich 1944 végén engedélyt kért – tekintettel arra, hogy az illetékes számvevőségi tanácsos „Budapest önkéntes kiűrtésekor Szentgotthárdra távozott“ – megfelelő pótdíj fejében ő láthassa el a számviteli teendőket is. (Az ügyintézés érdekessége, hogy e beadványra a VKM jóváhagyása 1945. március 16-án érkezett meg a MOB-hoz, ahol viszont az ügyirat az iktatókönyv ez évi első nyilvántartásba vett aktája lett.) Szabó Erzsébet – bár 1949 végéig továbbra is foglalkozott a MOB gazdasági ügyeivel – 45. őszén doktorált, így nem volt akadálya műemléki gyakoronokká történő átminősítésének. 1946. januárjában a IX/1. fizetési osztályba sorolták. Elsősorban a MOB könyvtárának gondozása, rendezése és gyarapítása volt a feladata. Pályafutása a MMOK-hoz kerülésén és a jogutód szervezeteken át az Országos Műemléki Felügyelőségig tartott, egészen 1973-ban bekövetkezett haláláig. Publikációs tevékenysége főleg bibliográfiák összeállítása volt: az 1949-58 közötti tíz év műemléki bibliográfiája (lásd: MAGYAR MŰEMLEKÉVÉDELMI I. 1960. 257-271. o.) mellett éveken át *Gönczi Évával* közösen közölte a tárgyév művészettörténeti irodalmát a Művészettörténeti Értesítő hasábjain.

A soron következő női szakalkalmazott *Gangel Judit* (1920-?) volt. Szokásához híven Gerevich alig három hónappal az után, hogy 1942. decemberében a hölgy „Rozsnyó műemlékei – pályadíjat nyert művészettörténeti tanulmány“ címet viselő (meglehetősen gyenge színvonalú) doktori disszertációja „summa cum laude“ minősítést nyert, alkalmazására javasolta műzeumi gyakornoki minőségben. Egyidejűleg – ahogyan ezt minden esetben gyakorolta – 1943. március 18-tól fizetés nélküli gyakornokként

már foglalkoztatta is a MOB-nál. A felterjesztésre azonban csak nem érkezett válasz. Májusi, majd novemberi sürgetésére sem hamarkodták el a dolgot, jöllehet ez utóbbiban az indokok között az alábbi figyelemreméltó megjegyzést olvashatjuk:

„A MOB tehat kiváló, jól képzett munkaeórt nyerne benne, még arra az esetre is, ha a fentebb említett és külszolgáltatón lévó tisztviselók visszahelyeztetnének, mert az új műemléki törvénnyel a MOB hatásköre és munkája megnövekedik.“ (Ezzel nyilván az 1942-ben benyújtott törvénytervezetre utalt.)

Gangel kinevezése csupán 1944. július végén érkezett meg: „ideiglenes minősítésű műemléki gyakornok“ lett. A MOB irattárában munkakörére, teendőire vonatkozóan nem találunk ügyiratot. Alighanem egy gyűjtemény (a fotótár?) kezelését láthatta el, ezt sem túl sokáig.

Az 1946 nyarán megkezdődött B-listázási eljárások sorában a VKM a MOB-nál Lux Kálmán és Gangel Judit elbocsátását tervezte. Gerevich mindkettőt mentené, de csak Lux esetében járt sikerrel. 1946. október 10-én Gangel Juditot elküldték. Gerevich jó szándékú indoka, nevezetesen az, hogy ilyenformán a hölgy rendőr-örnagy férje egyidejű B-listázásával mindketten kereset nélkül maradnak, inkább ártott, mint használt.

A létszámcsoökkentés kárpótlásaként viszont már október 12-i hatállyal egy fiatal (1923-as születésű) II. osztályú irodatiszt, Rónay Kamillóné Major Márta került át a VKM-től a műemlékesek amúgy betöltetlen adminisztrátori munkakörének ellátására.

1945 nyarán újabb munkatársnő érkezett a MOB-ba, aki „mindössze“ fél évszázadot töltött el műemlékes munkakörben. Tombor Ilona (1908-1997) természetesen szintén Gerevich-tanítvány volt. Pályafutása azonban a Képzőművészei Főiskola 1933-ban történt befejezése után rajztanárként a Mária Terézia Gimnáziumban kezdődött. Másoddiplomaként 1941-43 között volt a művészettörténeti tanszék hallgatója. A MOB 1945 júliusában azzal indokolta áthelyezési kérelmét, hogy szükség van a Magyar Nemzeti Múzeumtól átvett – annakidején Csányi Károly által 1936-ban megkezdett – ingó műemléki kataszter kezeléséhez egy önálló szakemberre. (Mint már szó esett róla, 1945 elejétől Berkovits munkakörébe sorolták ezt a – valljuk meg – sine cura feladatot.) 1945 szeptemberétől Tombor Ilona már a MOB-nál volt.

Eleinte a hirtelen tízezres nagyságrenddel megszorított fényképgyűjtemény rendezésével foglalkozkodott, majd – Szabó Erzsébet betegsége és halála miatt – a könyvtár gondozója lett. Keze alatt mindkét gyűjtemény alapján újult meg! Jellemző az utódintézmények folyamatos átszervezése során történetekre, hogy 1974-ben „korára tekintettel“ ugyan nyugdíjba küldték, azonban „szakértelmére tekintettel“ azonnal reaktiválták. Újabb 20 év elteltével, 1994 végén, 86 éves korában, a tanításban eltöltött évtizedet is ideszámítva hat, munkában eltöltött évtized után másodsor is nyugdíjazták. De ez már a közelmúlt története! ■

Európai Uniós források erdélyi műemlékek felújítására

SZABÓ BÁLINT

2008. március 14-óta folyamatosan pályáznak Romániában a kulturális turizmus területén európai uniós forrásokra. Ezek a pénzek gyakorlatilag műemlék-felújításra hívhatók le. Országos vonatkozásban 2354 millió euró a megpályázható pénz, amelyet – sikeres pályázat esetén – 2013-ig kell elkölteni. Az európai uniós források a felújítási költségeknek 85%-át fedezhetik.

A pályázat elbírálása folyamatban van, és több szakaszban zajlik. Végeredményképpen a nyertes pályázatok támogatási szerződéseit a megvalósíthatósági tanulmány letételétől számított egy éven belül ígérlik. Az első támogatási szerződések megkötése a 2009-es év első felében várható.

EU-s forrásokra a 16 erdélyi megyét magában foglaló három régió: a nyugati, északnyugati, illetve a központi régió pályázhat.

A nyugati régiónak leosztott keret 24,34 millió euró, melyre Temes, Krassó-Szörény, Vajdahunyad, illetve Árad megyékből nyújthatnak be pályázatot. A letett pályázatok között található a dévai vár (a 10 millió euró feletti projektből hozzávetőlegesen 7,5 millió euró az EU-s forrásból igényelt összeg).

Az északnyugati régió (Kolozs, Bihar, Szatmár, Máramaros, Szilágy és Beszterce-Naszód megyék)

számára 2846 millió euró a megpályázható összeg. A pályázók között szerepel a kolozsvári Bánffy palota (hozzávetőlegesen 8,5 millió euró EU-s forrásból igényelt összeggel); a nagykarolyi Károlyi-kastély – együtt az erdődi Károlyi-várral – több mint 4,5 millió eurót kérnek. A közelmúltban tűzkárt szenvedett besztercei evangélikus templom EU-s forrás-igénye 4,9 millió euró. EU-s forrásból hozzávetőlegesen 4,7 millió eurót igényelnek a zilahi kaszárnya és múzeumok épületeinek helyreállításához, és végül megoldandó a nagyváradi vár ügye is. (A letett dokumentációk értéke ugyanis már 2008-ban messze túlhaladta a keretet, ebben a régióban a pályázatelbíráló hatóságok már nem fogadnak el újabb pályázatot a meghirdetett keret terhére.)

A központi régió (Brassó, Kovászna, Hargita, Maros, Fehér, Szeben megyék) műemlékei 25,66 millió euró támogatásban részesülhetnek. A támogatásért folyamodók között vannak Nagyszeben környéki erődített templomok (több mint 6 millió euró a projekt értéke, melyből 4,1 millió eurót kérnek EU-s forrásokból), a nagyenyedi református templom (hozzávetőlegesen 3,7 millió euró igényvel), a nagyajtai unitárius templomerőd, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum és több más jelentős műemlék. ■

Emlékművek és emléktáblák az oktatás szolgálatában

Angliában meglehetősen régi hagyomány, hogy az iskolai történelem- és irodalomoktatásban minden, a gyerekek környezetében található épületet, építményt, eszközt felhasználnak (és persze az ott lakókat, azokat használókat is). Jó egy évtizeddel ezelőtt módomban volt egy hosszú hétvégét azzal tölteni Doverben, hogy az ottani várnak a különböző iskolai tantárgyak oktatásában való felhasználását tanulmányozzam. Akkor találkoztam először az English Heritage rendkívül gazdag kiadvány-kínálatával is, amellyel tanároknak és diákoknak nyújtott segítséget ehhez a tevékenységhez.

Most végre itthon is megjelent egy olyan kiadvány, amely ugyanezen a területen mozog. *Miszné Korenchy Anikó* szerkesztésében, a Múzeumok és Látogatók Alapítvány kiadásában vehetjük kezünkbe a „Tanulás emlékművek, emléktáblák felfedezésével” című munkát.

A szerkesztő pillanatig sem titkolja, hogy az English Heritage fent említett sorozatának egyik kötete (Sallie Purkis: *A teacher's guide to Using Memorials*, 1995) adja az alapját e kiadványnak. A fordítást követően azonban számos magyar szakember közreműködésével teljes mértékben hazai körülményekre adaptálták a témát.

Az előszó világossá teszi az olvasó, a használó számára, hogy a könyv célja: „segítse a tanárokat és diákjaikat a különböző típusú emlékek felkutatásában, történetük kibontásában, történeti-esztétikai elemzésükben, dokumentálásukban”, majd röviden hasznos tájékoztatást ad arról is, hol és hogyan érdemes emlékműveket keresni. Ezután kronológiai sorrendbe szedve található az információk – az őskortól 1956-ig az emlékek forrásairól, fajtáiról, jellemzőiről. Külön fejezet szól arról, hogyan őrizzük az emlékeket, majd a temetők, a templomok, a lakóhelyi környezet és az írásos emlékek kerülnek sorra. Külön fejezet foglalkozik az emlékművek megőrzésével, védésével és új emlékművekkel, illetve mindezeknek a tantervben történő felhasználási lehetőségével. A kiadványt bő irodalom jegyzék zárja.

Amint a fentiekből is látható, lényegében olyan munkafüzet született, amely közös órai és órán kívüli munkára serkenti a diákokat, tanáraik irányításával, vezetésével. Ehhez a munkához nyújtanak segítséget a tipográfiaiailag is megkülönböztetett formába foglalt kérdések és feladatok, javasolt kirándulások. A szöveget gazdag, az egyes altémákhoz kapcsolódó képanyag kíséri.

Talán ebből a rendkívül vázlatos áttekintésből is kiderül, hogy az iskolai oktatás, nevelés nehéz munkájában komoly segítséget kínál munkáról van szó, amely emellett azokra a mindennap látott utcai elemekre, szobrokra, emlékművekre, emléktáblákra és egyéb formában megtalálható emlékekre is felhívja a figyelmet, amelyek ismerete feltétlenül hozzájárul múltunk, örökségünk jobb, hatékonyabb megismeréséhez. Éppen ezért csak elismerés illeti a könyvet megjelentető alapítványt, a gondos szerkesztői és összeállító munkát végző *Miszné Korenchy*

Anikót, valamint a magyar szerzőgárdát, illetve a fényképek alkotóit.

Jó szívvel ajánljuk ezt a kiadványt mindenkinek, akit érdekelnek múltunk eme emlékei, aki a kötelezőnél többet szeretne adni diákjainak, gyermekeinek, unokáinak.

Megrendelhető az alábbi elérhetőségeken: 06-30-2807265; 06-1-240-6092; mlalapitvany@externet.hu.

Ára: 1800.- Ft.

–dp–

Sikeres volt a BMB bál

Az idén is megrendezték a már évtizedes múltra visszatekintő Balsorsú Műemlékek Bálját. Az eseménynek ezúttal a Magyar Kultúra Alapítvány székháza adott otthont, s bár többen nehezményezték, hogy nem szerencsés ott szórakozni, ahol dolgozunk, a résztvevők száma és a hangulat ennek ellenkezőjét bizonyította. A 2009-es jótékonysági bál nyertese az erdélyi Zoltán község Czirjék-kúriája, a bál teljes bevételét a barokk kapuzatának felújítására fordítjuk.

200.000 forint támogatást ajánlott fel a bakonyiszentlászlói vasútállomás raktárának és árnyékszékének helyreállítására a bál fővédnöke, *Bányai Gábor*, a Bács-Kiskun megyei Közgyűlés elnöke, országgyűlési képviselő.

A zsámboki Nepomuki Szent János szobor helyreállításához szükséges anyagokat a *Remmers* cég biztosítja. *Kovács Csaba* a Reticolo Kft. képviseletében a szobor megtisztítását ajánlotta fel. A restaurátori munkadíjra továbbra is várjuk a felajánlásokat.

Kulturális látványosság lehetne a Kőfaragó ház

Új turisztikai központ kialakítását határozta el a képviselőtestület Tatán. Az ötlet csaknem tíz éve került szóba először, de akkor és azóta sem volt pénz a Fazekas utcában található, úgynevezett Kőfaragó ház megvásárlására, felújítására. Most a 3,5 milliárdos kötvénykibocsátásnak köszönhetően a tervek szerint a hosszú évek óta üresen álló Kőfaragó ház – az ingatlan felújítása után – idegenforgalmi és kulturális látványossággá alakítják. Az épületen belül kialakítanának egy kiállító- és előadótermet; borozót; szabadtéri műsorok rendezésére is alkalmas kerthelyiséget, ahonnan a közelben levő Fellner Jakab kilátó, Kálvária kápolna, Schweiger-szoborcsoport is látható. Egyelőre a konkrét pénzügyi számítások híján még megtippelni sem lehet, hogy a befektetés mikor térül meg. Az biztos, hogy a városban tavaly befizetett 14 milliárd forintnyi helyi adóból mindössze 15,5 millió származott üdülési díjból. Ez azt jelenti, hogy az idegenforgalom növekszik ugyan, de a bevétel minimális.

(24 Óra nyomán)

A Kós Károly Alapítvány az 1937-ben, a középkori kódexek stílusában kézzel írt és illusztrált Könyv a lovakrul című, eddig családi hagyatékban őrzött művének facsimile kiadásával kíván hozzájárulni Kós Károly életművének megismertetéséhez.